

संस्कृतपद्यकौस्तुभ

ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕೌಸ್ತುಭ

Samskrutapadyakousthubha

ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪಠ್ಯ

ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ.-ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರು

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

ಸಂಪಾದಕರು

ವಿದೂಷಿ ಮಾಲತಿ ಹೆಚ್.

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 001

संस्कृतपद्यकौस्तुभ
ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕೌಸ್ತುಭ
Samskrutapadyakousthubha

Sanskrita Text Book
B.C.A./B.H.M. - I Semester

CHIEF EDITOR
Dr. K.R. Kumudavalli

EDITOR
Vidhushi Malathi H.

Bengaluru City University
Central College Campus, Bengaluru-560 001.

SAMSKRUTAPADYAKOUSTHUBHA : A prescribed Text Book in Sanskrit for First Semester B.C.A./B.H.M. Degree Classes : Edited with Introduction, Translation and notes in Kannada and English by Vidhushi Malathi H., H.O.D. of Sanskrit, R.N.S. First Grade College, Dr. Vishnuvardhan Road, Channasandra, Bengaluru-560 098.

Pages : 117+xi

Published by
Bengaluru City University
Central College Campus,
Bengaluru-560 001.

Bengaluru City University
Board of Studies in Sanskrit, UG

Name	Designation
1. Dr. K.R.Kumudavalli, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Chairperson
2. Smt. G.S.Yadugiri, Associate Professor, SJRC College, Bengaluru	Member
3. Dr. K.R.Janardhanachar Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Member
4. Dr. N.S.Suresh, Associate Professor in Sanskrit, BMS College for Women (Autonomous) Bugle Park Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member
5. Dr. S.N. Pranesh, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Jain College, Vasavi Temple Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member

6. Vidwan N.R.Subramanya, Member
HOD & Associate Professor in Sanskrit,
Sindhi College,
Kempapura, Hebbala, Bengaluru-560 024.
7. Vidwan H.N.Suresh, Member
Associate Professor in Sanskrit,
Vijaya College, R.V. Road,
Bengaluru-560 004.
8. Smt. Rajeshwari K., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
MES College of Arts, Commerce & Science,
Prof M.P.L. Sastry's Road,
Malleshwaram, 15th Cross,
Bengaluru-560 003.
9. Vidushi Malathi H., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
RNS First Grade College, Channasandra,
Bengaluru-560 098.
10. Vidwan S.Ramprasad, Member
Assistant Professor in Sanskrit,
Vijaya College, Jayanagar 4th Block,
Bengaluru-560 011.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು 2024-25ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಅನ್ವಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕೌಸ್ತುಭ" ಎಂಬ ಪದ್ಯಗಳ ಸಂಕಲನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಆರ್.ಎನ್.ಎಸ್. ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜಿನ, ವಿದೂಷಿ ಮಾಲತಿ ಹೆಚ್.ರವರಿಗೆ ವಹಿಸಿತು. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಂಪಾದಕರಾದ ವಿದೂಷಿ ಮಾಲತಿ ಹೆಚ್. ಅವರಿಗೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿ
ಉಪಕುಲಪತಿಗಳು
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

"ಭಾರತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೇ ದ್ವೇ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಸ್ತಥಾ"

ಭಾರತದ ಎರಡು ವಿಶೇಷತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಇವೆರಡೂ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ, ಎಂದಿಗೂ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವಂಥವು. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಯಾವುದೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಯೂ ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ.

ಇಂತಹ ಹಾಗೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವಿರುವ ಈ ಭಾಷೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳು ವಿಶ್ವದ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಅನುಚಾನವಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಂಗತಿ. 2024-25 ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ನನಗೆ ದೊರಕಿದ್ದು ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ರಾಜ್ಯದ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಮಂಡಳಿಯ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಪದವಿ ಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರಿವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿಸಲಾದ ಈ ಪಠ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಸಹಕರಿಸಿದ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನಿಯೋಜಿತವಾದ "ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕೌಸ್ತುಭ" ಎಂಬ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿದೂಷಿ ಮಾಲತಿ ಹೆಚ್.ರವರು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿರವರಿಗೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಸುಭಾಷಿತ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇವೆ. ಒಂದೊಂದೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಋಷಿಗಳ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ "ರಾಮೋದಂತಮ್" ಎನ್ನುವ ಕಾವ್ಯ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಗೂಢಕರ್ತೃಕ. ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರಳ, ಸುಲಭವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಈ ಕೃತಿಯ ಅರಣ್ಯಕಾಂಡವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್ ಎಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಕೃತಿ. ಅದರ 3ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮನ್ಮಥಭಸ್ಮ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಈ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಶತಕತ್ರಯಿಯ ಭಾಗವಾದ ನೀತಿಶತಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪದ್ಯತಿ "ಪರೋಪಕಾರಪದ್ಧತಿ". ಈ ಪದ್ಯತಿಯು ಪರೋಪಕಾರ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ 1ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಾದ, ಬಂಧು-ಬಾಂಧವರ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೇಮ ಹಾಗೂ ಕರ್ತವ್ಯತಾ ವಿಮೂಢತೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಜಯನು ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕೌಸ್ತುಭ" ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಡಿ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನನಗೆ ನೀಡಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ

ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ಸುಂದರ್ ಕಿಡಾಂಬಿಯವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ "ರಾಮೋದಂತಮ್", ವಾರಣಾಸಿಯ ಚೌಕಾಂಬ ಪ್ರಕಟಣೆಯ "ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್", ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖ್‌ಪುರ್ ಇವರ ಪ್ರಕಟಣೆಯ "ಭಗವದ್ಗೀತಾ", ಚೌಕಾಂಬಾ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ "ಶತಕತ್ರಯೀ" ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ, ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನೀಡಿ, ಸಲಹೆ-ಸೂಚನೆಗಳನ್ನಿತ್ತು, ಸಹಕರಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿಯವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಸರ್ವರಿಗೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹೆಚ್.ಟಿ.ಅತ್ರಿಕಾಶಿ (Manager, Quality Assurance, Homag India Pvt. Ltd., Bengaluru) ಯವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಕು|| ಬಿ.ಹೇಮಲತಾರವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಸಾರ್ಥಕ.

ವಿದೂಷಿ ಮಾಲತಿ ಹೆಚ್.

विषयानुक्रमणिका

भाग-1	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ
1. श्रीरामोदन्तम्-अरण्यकाण्डस्य सङ्ग्रहः	1-21
2. नीतिशतकम्-परोपकारपद्धतिः	22-35
3. कुमारसम्भवे महाकाव्ये तृतीयः सर्गः (सङ्ग्रहः)	36-81
4. श्रीमद्भगवद्गीता-प्रथमोऽध्यायः- अर्जुनविषादयोगः	82-91
भाग-2	
1. ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕಾವ್ಯ	92-116
Scheme of Examination	117

ಭಾಗ-1

॥ ಶ್ರೀರಾಮೋದಂತಮ್ ॥

ಅರಣ್ಯಕಾಂಡಸ್ಯ ಸङ್ಗ್ರಹಃ

ಪೀಠಿಕೆ

ವಿಶ್ವ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೆಲವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣವು ಅಗ್ರವಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭರತಖಂಡದ ಜನಜೀವನವನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. “ರಾಮಸ್ಯ ಅಯನಮಧಿಕೃತ್ಯ ಕೃತೋ ಗ್ರಂಥಃ” ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದಾದ ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಚರಿತೆ ಅಥವಾ ಅವನ ಜೀವನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿಕಾವ್ಯವೇ ರಾಮಾಯಣ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇಂದು ಜಗತ್ತಿನಾದ್ಯಂತ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ನೈತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಜನಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತಿರುವ ಇಂತಹ ಕೃತಿ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ.

ಕಾಲ :

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕುರಿತಾಗಿ ಅಥವಾ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಯ ಕಾಲದ ಕುರಿತಾಗಲೀ ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಯಾವುದೇ ಸ್ಪಷ್ಟ ಆಧಾರಗಳು ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ಮತ್ತು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೂ ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ರಾಮನ ಕಾಲ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕಾಲ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಾಯಿತು ಎನ್ನಬಹುದು. ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯೇ ಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾಯಣ ರಚನೆ ವೇದಕಾಲೋತ್ತರ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ರಾಮೋಪ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆಗಿತ್ತು. ರಾಮನ ಜನನ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಖಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂತಹ ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 5000 ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಇತ್ತು. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 6000 ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 4000 ವರ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ :

ಲವಕುಶರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನೀಡಿ, ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಗಳೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ತಮಸಾನದೀತೀರದ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣೆಗೆ ಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಕಂಡ ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಯ ಶೋಕವು ಶ್ಲೋಕರೂಪದಿಂದ ಹೊರಬಂದಿತು. ಇದೇ ಮೊದಲ ಛಂದೋಬದ್ಧ ರಚನೆ. ನಾರದರ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯನ್ನು ಆದಿಕವಿ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆದಿಕಾವ್ಯವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸನದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಈ ಶ್ಲೋಕವೆ ಸಾಕ್ಷಿ.

कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।

आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

ರಾಮಾಯಣ :

ರಾಮನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 7 ಕಾಂಡಗಳು ಹಾಗೂ ಒಟ್ಟು 24000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರ ರಾಮ, ಆತನ ಮಡದಿ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಣ ಮಾಡಿದ ರಾವಣನ ಸಂಹಾರ ಇವು ರಾಮಾಯಣದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತು.

1. **ಬಾಲಕಾಂಡ :** ರಾಮನ ಜನನ, ಬಾಲ್ಯ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಹಾರ, ವಿವಿಧ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸೀತಾ ಸ್ವಯಂವರ ಮುಂತಾದ ಘಟನೆಗಳು ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿವೆ.

2. **ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡ :** ಕೈಕೇಯಿ ಎರಡು ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ರಾಮ ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವನವಾಸ ಮತ್ತೆ ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ದಶರಥನ ಮರಣ ಇಲ್ಲಿಯ ಕಥಾವಸ್ತು.

3. **ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡ :** ರಾಮ, ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವನವಾಸ ಜೀವನ ಖರದೂಷಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರ, ಶೂರ್ಪಣಖಾ ಪ್ರಸಂಗ ಮತ್ತು ಸೀತಾಪಹರಣ-ಈ ಕಾಂಡದ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

4. **ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡ :** ಸೀತೆಯನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ ರಾಮ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ಬರುವುದು, ವಾನರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವ-ಹನುಮಂತ ಮುಂತಾದ ಕಪಿವೀರರ ಸಖ್ಯೆ, ವಾನರ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆ ಈ ಕಾಂಡದ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

5. **ಸುಂದರ ಕಾಂಡ :** ಹನುಮಂತನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಸುಂದರ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಸುಂದರಕಾಂಡ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹನುಮಂತ ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ, ಅಶೋಕ ವನದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಆಕೆಗೆ ರಾಮನ ಉಂಗುರವನ್ನು ನೀಡಿ, ಆಕೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ತಂದು ರಾಮನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಇದರ ಪ್ರಮುಖ ಕಥೆ.

6. **ಯುದ್ಧ ಕಾಂಡ :** ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇತುಬಂಧನ, ರಾಮ-ರಾವಣರ ಯುದ್ಧ, ರಾವಣನ ಸಂಹಾರ, ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ರಾಮನ ಪುನರಾಗಮನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

7. **ಉತ್ತರ ಕಾಂಡ :** ವನವಾಸದ ನಂತರ ರಾಮ ಮತ್ತು ಸೀತೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ದಿನಗಳು, ಅಗಸನ ಮಾತಿನ ಕಾರಣ ರಾಮನಿಂದ ಸೀತಾ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಲವಕುಶ ಜನನ, ರಾಮಾವತಾರದ ಸಮಾಪ್ತಿ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

ಮೊದಲ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಕಾಂಡಗಳ ಕರ್ತೃ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಂದೇಹಗಳಿದ್ದರೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಗಳಿದ್ದರೂ ಈ ಎರಡೂ ಕಾಂಡಗಳು ರಾಮಾಯಣದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಕೆಲವು ತಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

‘ಪರಂ ಕವೀನಾಮಾಧಾರಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಮೇಲೆ ಅಗಾಧವಾಗಿದೆ. ಭಾಸ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಭವಭೂತಿ, ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪ, ಕುವೆಂಪು, ಮಾಸ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶ ಐಯ್ಯಂಗಾರ್, ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಟಾಗೂರ್ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕವಿಗಳು, ಶಂಕರ, ಮಧ್ವ, ರಾಮಾನುಜರೇ ಮೊದಲಾದ ಆಚಾರ್ಯರೂ, ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಯಕರೂ ಸಹ ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರೇ ಎನ್ನುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಮುಖ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಈ ಕೃತಿ ಅನುವಾದವಾಗಿರುವುದು, ಭಾರತೀಯೇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದು ರಾಮಾಯಣದ ಅನನ್ಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

Introduction

The Ramayana is widely regarded as the best among the classic literary works in the world. It is revered as the Adi-kavya, or the first poetry which is a testament to its age and importance. By delving into the Ramayana, readers gain a profound perspective on the life and cultural ethos of the people of Bharata. The word “Ramayana” translates to “the path walked by Rama” offering an account of the life of Sri Rama, an incarnation of Lord Vishnu. The Ramayana offers a profound insight into the culture, values, and way of life of the people of Bharata, making it a valuable resource for understanding the moral, political, social, ethical, and family values.

Age of Ramayana:

Owing to the lack of historical evidence, the age of Ramayana and Valmiki, the author of Ramayana, cannot be ascertained unambiguously. It is believed that the Ramayana was written in the Treta yuga. From the study of the Ramayana, one can understand that the composition of Ramayana, Rama and Valmiki were contemporary. Scholars believe that Ramayana belongs to the post-Vedic age as the very purpose of Ramayana is to establish the Vedic values. As one can see Ramopaakhyaana, a brief account of Ramayana in the Mahabharata, it can be concluded Ramayana is older than the Mahabharata. The planetary positions at the time of birth of Rama as given in the Ramayana, astronomically correspond to 5000 BC or earlier. So, one can safely guess, that the time of Ramayana was between 6000 BC and 4000 BC.

Valmiki:

The story of how sage Valmiki composed the first 'Shloka' in history is a fascinating and significant aspect of the Ramayana. The incident, where Valmiki witnessed the poignant scene of the krouncha bird's death and its partner's grief, deeply touched his heart and soul. The verse that spontaneously emerged from his grief was not only poetically beautiful but also structurally perfect in meter, known as 'Shloka.'

This incident led to Valmiki being hailed as 'Adi-Kavi,' the first poet, and his creation Ramayana as 'Adi-Kavya,' the first poetry. This moment marked the genesis of poetic expression and literary

artistry in ancient India, with Valmiki setting the stage for a rich tradition of storytelling and verse composition.

Moreover, sage Valmiki's role in the upbringing of Lava and Kusha, the twin sons of Lord Rama, further underscores his pivotal position in the Ramayana. His guidance and mentorship of the young princes not only shaped their characters but also reinforced the enduring legacy of Valmiki as a revered sage, poet, and teacher.

The Ramayana, with its seven cantos or 'Kaandas', stands as a monumental literary work consisting of twenty-four thousand verses or 'Shlokas'. This epic narrative is centred around the life and adventures of Prince Rama of Ayodhya, who undergoes a period of exile and undertakes a quest to rescue his beloved wife Sita from the clutches of the demon king Ravana. The Ramayana delves into profound themes such as dharma, righteousness, and the eternal struggle between good and evil, offering valuable insights into human morality and spirituality.

As a foundational text in Indian culture, the Ramayana holds immense cultural and religious significance, revered for its moral teachings and timeless wisdom. Over the centuries, the epic has been retold, reinterpreted, and adapted in various forms of literature, art, and performance, reflecting its enduring influence and appeal across diverse media and audiences. The universal themes and characters depicted in the Ramayana continue to resonate with people worldwide, making it a

cherished and celebrated masterpiece of world literature.

Baala Kanda is the first chapter of the Ramayana. It primarily focuses on the early life of Lord Rama, his birth, childhood, and his marriage to Sita. The Bala Kanda also includes the story of Rama's father, King Dasharatha, and the events leading up to Rama's exile from Ayodhya. It is considered a significant part of the Ramayana as it sets the stage for the rest of the epic.

Ayodhya Kanda, the second chapter, primarily focuses on the events that occur in the city of Ayodhya, including the exile of Lord Rama, the grief of his father King Dasharatha, and the reactions of Rama's brothers and his wife Sita. It also includes the plotting of Kaikeyi, Rama's stepmother, which leads to Rama's exile. This book sets the stage for Rama's journey to the forest and Sita's subsequent abduction by the demon king Ravana.

Aranya Kanda the third chapter, primarily focuses on the period of Lord Rama's exile in the forest, along with his wife Sita and his brother Lakshmana. It narrates their encounters with various rishis - ascetics, demons during their time in the forest. One of the key events in this book is the abduction of Sita by the demon king Ravana, which sets the stage for the rest of the epic's story.

Kishkindha Kanda the fourth chapter of the Ramayana, primarily focuses on the search for Sita, who was abducted by the demon king Ravana. This part of the epic describes the journey of Lord Rama and Lakshmana to the kingdom of Kishkindha,

where they meet Hanuman and Sugriva. The Kishkindha Kanda narrates the alliance between Rama and Sugriva, the search for Sita, and the battle with Vali, Sugriva's brother. It is a significant part of the Ramayana as it sets the stage for the events leading up to the war with Ravana.

Sundara Kanda the fifth chapter depicts the adventures of Hanuman, as he travels to Lanka in search of Sita. The Sundara Kanda also includes Hanuman's meeting with Sita, his destruction of parts of Lanka, and his interactions with Ravana's forces. This part of the Ramayana is significant for the pivotal role played by Hanuman and the events that lead to the eventual war between Rama and Ravana.

Yuddha Kanda is the sixth chapter of the Ramayana. It explains the great war between Lord Rama and the demon king Ravana, culminating in the ultimate victory of Rama and the rescue of Sita. The Yuddha Kanda describes the preparations for the battle, the various confrontations between Rama's allies and Ravana's forces, and the ultimate showdown between Rama and Ravana. This part of the Ramayana is significant as it depicts the triumph of good over evil and the restoration of righteousness leading to the coronation of Rama at Ayodhya.

Uttara Kanda is the seventh and final chapter of the Ramayana. This section includes the return of Rama, Sita's exile, the birth of their twin sons, Lava and Kusha, and the reunion of Rama with his sons. The Uttara Kanda also includes Sita's return

to the Earth. This part of the Ramayana provides closure to the epic and depicts the moral and ethical dilemmas faced by the characters.

The impact of the Ramayana on literature, philosophy, and society is truly profound and enduring. Throughout the ages, numerous writers and poets have been inspired by this epic tale. Notable figures like Bhaasa, Kalidasa, Bhavabhooti, Pampa, Kuvempu, and Masti Venkatesha Iyengar have created literary works that reflect the themes and characters of the Ramayana, showcasing its timeless relevance and universal appeal.

Additionally, revered sages and acharyas such as Shankaracharya, Madhvacharya, Ramanujacharya, and others have drawn spiritual insights and philosophical lessons from the Ramayana, incorporating its teachings into their own works and teachings. Moreover, the Ramayana's influence extends to social leaders and freedom fighters like Rabindranath Tagore, Sri Aurobindo, and Mahatma Gandhi, who found inspiration in its moral values and ideals. The Ramayana's depiction of righteousness, duty, and devotion continues to resonate with individuals seeking guidance and inspiration in their personal and societal lives.

The widespread translation of the Ramayana into multiple languages across India and the world further underscores its enduring legacy and universal appeal. This epic remains a beacon of cultural heritage, moral wisdom, and artistic excellence, transcending boundaries of time and geography to touch the hearts and minds of people across diverse cultures and generations.

The term 'Sriramodantam' is composed of the words 'Srirama' and 'udantam' meaning 'the story of Srirama'. Sriramodantam is a 'laghukavyam' (minor poetical composition). This Kavya, which is a highly abridged version of "Valmiki Ramayana", was used as a tool to teach effectively Vibhakti, Sandhi, Samasa etc to young pupils. The work begins with the verse

श्रीपतिं प्रतिपत्याहं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ।

श्रीरामोदन्तमाख्यास्ये श्रीवाल्मीकिप्रकीर्तितम् ॥१॥

It is a great pity that the author of Sriramodantam is unknown. The author, in his inimitable and simple style, has narrated, in just 200 verses, the seven kandas of Ramayana that was expounded by Valmiki in 24000 verses.

एकश्लोकी रामायणम् ।

पूर्वं रामतपोवनाभिगमनं हत्वा मृगं काञ्चनम्
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसम्भाषणम् ।
वालीनिग्रहणं समुद्रतरणं लङ्कापुरीदाहनम्
पश्चाद्रावणकुम्भकर्णमथनम् एतद्धि रामायणम् ॥

श्रीरामप्रार्थना-

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमूः रामाय तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोस्म्यहं
रामे चित्तलयस्सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ॥
आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

॥ अथ अरण्यकाण्डः ॥

ब्रजन् वनेन काकुत्स्थो विराधं विधिचोदितम् ।
सदारानुजमात्मानं हरन्तमवधीत्तदा ॥१॥

शरभङ्गाश्रमं प्राप्य स्वर्गतिं तस्य वीक्ष्य सः ।
प्रतिजज्ञे राक्षसानां वधं मुनिभिरर्थितः ॥२॥

तस्माद्गत्वा सुतीक्ष्णं च प्रणम्यानेन पूजितः ।
अगस्त्यस्याश्रमं प्राप्य तं ननाम रघूत्तमः ॥३॥

रामाय वैष्णवं चापमैन्द्रं तूणीयुगं तथा ।
ब्राह्मं चास्त्रं च खड्गं च प्रददौ कुम्भसम्भवः ॥४॥

ततः स गच्छन् काकुत्स्थः समागम्य जटायुषम् ।
वैदेह्याः पालनायैनं श्रद्धधे पितृवल्लभम् ॥५॥

ततः पञ्चवटीं प्राप्य तत्र लक्ष्मणनिर्मिताम् ।
पर्णशालामध्युवास सीतया सहितः सुखम् ॥६॥

तत्राभ्येत्यैकदा रामं वव्रे शूर्पणखाऽभिका ।
तन्निरस्ता लक्ष्मणं च वव्रे सोऽपि निराकरोत् ॥७॥

राममेव ततो वव्रे कामार्ता कामसन्निभम् ।
पुनश्च धिक्कृता तेन सीतामभ्यद्रवद्रुषा ॥८॥

लक्ष्मणेन तदा रोषात्कृत्तश्रवणनासिका ।
सा तु गत्वा जनस्थानं खरायैतन्न्यवेदयत् ॥९॥

तदाकर्ण्य खरः क्रुद्धो राघवं हन्तुमाययौ ।
दूषणत्रिशिरोमुख्यैर्यातुधानैः समन्वितः ॥१०॥

तत्क्षणं लक्ष्मणे सीतां निधाय रघुनन्दनः ।
खरं सहानुगं सङ्ख्ये जघान लघुविक्रमः ॥११॥

ततः शूर्पणखा गत्वा लङ्कां शोकसमन्विता ।
न्यवेदयद्रावणाय वृत्तान्तं सर्वमादितः ॥१२॥

तच्छ्रुत्वा रावणः सीतां हर्तुं कृतमतिस्तदा ।
मारीचस्याश्रमं प्राप्य साहाय्ये तमचोदयत् ॥१३॥

सोऽपि स्वर्णमृगो भूत्वा सीतायाः प्रमुखेऽचरत् ।
सा तु तं मृगमाहर्तुं भर्तारं समयाचत ॥१४॥

नियुज्य लक्ष्मणं सीतां रक्षितुं रघुनन्दनः ।
अन्वगच्छन्मृगं तूर्णं द्रवन्तं काननान्तरे ॥१५॥

विव्याध च मृगं रामः स निजं रूपमास्थितः ।
हा सीते लक्ष्मणेत्येवं रुदन् प्राणान् समत्यजत् ॥१६॥

एतदाकर्ण्य वैदेह्या लक्ष्मणश्चोदितो भृशम् ।
तद्रक्षां देवताः प्रार्थ्य प्रययौ राघवान्तिकम् ॥१७॥

तदन्तरं समासाद्य रावणो यतिरूपधृत् ।
सीतां गृहीत्वा प्रययौ गगनेन मुदाऽन्वितः ॥१८॥

ततो जटायुरालोक्य नीयमानां तु जानकीम् ।
प्राहरद्रावणं प्राप्य तुण्डपक्षनखैर्भृशम् ॥१९॥

छित्त्वैनं चन्द्रहासेन पातयित्वा च भूतले ।
गृहीत्वा रावणः सीतां प्राविशान्निजमन्दिरम् ॥२०॥

ಅಶೋಕವನಿಕಾಮಧ್ಯೆ ಸಂಸ್ಥಾಪ್ಯ ಜನಕಾತ್ಮಜಾಮ್ |
ರಾವಣೋ ರಕ್ಷಿತುಂ ಚೈನಾಂ ನಿಯುಯೋಜ ನಿಸಾಚರೀ: ||೨೧||

ಹತ್ವಾ ರಾಮಸ್ತು ಮಾರೀಚಮಾಗಚ್ಚನ್ನನುಜೇರಿತಾಮ್ |
ವಾರ್ತಾಮಾಕರ್ಣ್ಯ ದುಃಖಾರ್ತ: ಪರ್ಣಶಾಲಾಮುಪಾಗಮತ್ ||೨೨||

ಅದೃಷ್ಟ್ವಾ ತತ್ರ ವೈದೇಹೀಂ ವಿಚಿನ್ವಾನೋ ವನಾಂತರೇ |
ಸಹಾನುಜೋ ಗೃಧ್ರರಾಜಂ ಛಿನ್ನಪಕ್ಷಂ ದದರ್ಶ ಸ: ||೨೪||

ಆತ್ಮನೋಽಭಿಭವಂ ಪಶ್ಚಾತ್ ಕುರ್ವತೀಂ ಪಥಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ: |
ಅಯೋಮುಖೀಂ ಚಕಾರಾಶು ಕೃತ್ತಶ್ರವಣನಾಸಿಕಾಮ್ ||೨೫||

ಗೃಹೀತೌ ತೌ ಕಬನ್ಧೇನ ಭುಜೌ ತಸ್ಯ ನ್ಯಕೃಂತತಾಮ್ |
ತತಸ್ತು ಯಾಚಿತೌ ತೇನ ತದ್ವಹಂ ದೇಹತುಶ್ಚ ತೌ ||೨೬||

ಸ ತು ದಿವ್ಯಾಕೃತಿಭೃತ್ವಾ ರಾಮಂ ಸೀತೋಪಲಬ್ಧಯೇ |
ಸುಗ್ರೀವಮೃಷ್ಯಮೂಕಸ್ಥಂ ಯಾಹೀತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ದಿವಂ ಯೌ ||೨೭||

ತತ: ಪ್ರೀತೋ ರಘುಶ್ರೇಷ್ಠ: ಶಬರಿಯಾಶ್ರಮಮಭ್ಯಯಾತ್ |
ತಯಾಽಭಿಪೂಜಿತ: ಪಶ್ಚಾತ್ ಪರ್ಮಾಂ ಪ್ರಾಪ ಸಲಕ್ಷ್ಮಣ: ||೨೮||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀರಾಮೋದಂತೇ ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ: ಸಮಾಪ್ತ: ||

ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ

- 1) ಶ್ರೀರಾಮನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಜೋದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತಹ, ಸೀತಾ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಹಾಗೂ ತನ್ನನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತಹ ವಿರಾಧನನ್ನು ಕೊಂದನು.
- 2) ನಂತರ ಅವನು ಶರಭಂಗ ಋಷಿಗಳ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ತಲುಪಿ, ಅವರ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ನೋಡಿ, ನಂತರ ಅನ್ಯ ಋಷಿಗಳಿಂದ

ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

- 3) ಅಲ್ಲಿಂದ ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ ಮುನಿಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಅವರಿಂದ ಪೂಜಿತನಾದ ರಘೂತ್ತಮನು, ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ತಲುಪಿ ಅವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.
- 4) ಕುಂಭಸಂಭವರಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ರಾಮನಿಗೆ ವೈಷ್ಣವ ಧನಸ್ಸನ್ನು, ಎರಡು ಐಂದ್ರ ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು, ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಒಂದು ಖಡ್ಗವನ್ನು ನೀಡಿದರು.
- 5) ಅನಂತರ ಆ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥ ರಾಮನು ಮುಂದೆ ಪ್ರಯಾಣಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಜಟಾಯು ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿ ಸೀತೆಯ ಪಾಲನೆಗಾಗಿ ಆ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತಂದೆಯ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸಿದನು.
- 6) ಅನಂತರ ಪಂಚವಟಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಅಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯೊಂದಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸ ಮಾಡಿದನು
- 7) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಶೂಪರ್ಣಖಿ ಎಂಬ ಕಾಮಿಯು ರಾಮನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಬಯಸಿದಳು. ರಾಮನು ಅವಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದನು. ಅವನಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಳು ಲಕ್ಷ್ಮಣವನ್ನು ಬಯಸಿದಳು. ಅವನೂ ಕೂಡ ಅವಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದನು.
- 8) ಕಾಮಾರ್ತಳಾದ ಅವಳು ಪುನಃ ಮದನ ಸದೃಶನಾದ ರಾಮನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬಯಸಿದಳು. ಪುನಃ ಅವನಿಂದ ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಳು ಕೋಪದಿಂದ ಸೀತೆಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದಳು.
- 9) ಆಗ ಕೋಪಗೊಂಡ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಅವಳ ಮೂಗು ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆಗ ಅವಳು ಜನಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಖರನಿಗೆ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಳು.
- 10) ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಖರನು ದೂಷಣ, ತ್ರಿಶಿರರೇ ಮೊದಲಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರಾಘವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನು.

- 11) ಅನಂತರ ಲಘುವಿಕ್ರಮನಾದ ರಘುನಂದನ ಶ್ರೀರಾಮನು ಕೂಡಲೇ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಸೀತೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಖರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಸಹಚರರನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು.
- 12) ಅನಂತರ ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶೂರ್ಪಣಖಿಯು ಲಂಕೆಗೆ ಹೋಗಿ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮೊದಲಿನಿಂದ ರಾವಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು.
- 13) ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಯೋಚಿಸಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಮಾರೀಚನ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ತಲುಪಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದನು.
- 14) ಮಾರೀಚನೂ ಕೂಡ ಚಿನ್ನದ ಚಿಂಕೆಯಾಗಿ ಸೀತೆಯ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದನು. ಸೀತೆಯ ಆ ಮೃಗವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಲು ರಾಮನನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದಳು.
- 15) ಅನಂತರ ರಾಮನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಸೀತೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ, ಕೂಡಲೇ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಚಿಂಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದನು.
- 16) ರಾಮನು ಆ ಚಿಂಕೆಯನ್ನು ಕೊಂದನು ಮತ್ತು ಆ ಚಿಂಕೆಯ ತನ್ನ ನಿಜ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿತು. 'ಹಾ ! ಸೀತೆ, ಹಾ! ಲಕ್ಷ್ಮಣ' ಎಂದು ಜೋರಾಗಿ ಅಳುತ್ತಾ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು.
- 17) ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಹು ಉತ್ತೇಜಿತನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ವೈದೇಹಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ರಾಘವನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದನು.
- 18) ಅನಂತರ ತಾಪಸಿಯ ರೂಪ ಧರಿಸಿದ ರಾವಣನು ಬಹು ಮುದದಿಂದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಟನು.
- 19) ಬಳಿಕ ಜಟಾಯು ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾಗೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಜಾನಕಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ರಾವಣವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆಯಿತು.

- 20) ರಾವಣನು ಜಟಾಯುವನ್ನು ಚಂದ್ರಹಾಸ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿ, ಸೀತೆಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.
- 21) ರಾವಣನು ಜಾನಕಿಯನ್ನು ಅಶೋಕವನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ರಾಕ್ಷಸಿಯರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದನು.
- 22) ರಾಮನಾದರೋ ಮಾರೀಚನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಾಗ ತಮ್ಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದನು.
- 23) ಅಲ್ಲಿ ವೈದೇಹಿಯನ್ನು ಕಾಣದೇ ಹೋದಾಗ ತಮ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಅವಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹದ್ದುಗಳ ರಾಜನಾದ ಜಟಾಯುವನ್ನು ನೋಡಿದನು.
- 24) ಅವನಿಂದ ಜಾನಕಿಯ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಂತರ ಮೃತನಾದ ಅವನನ್ನು ದಹನಮಾಡಿ ತಮ್ಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಂದಿಗೆ ಅವನ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.
- 25) ಬಳಿಕ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ ಅಯೋಮುಖಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಕಿವಿ ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು.
- 26) ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಕಬಂಧನ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧಿತವಾದಾಗ ಅವನ ಭುಜಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರು. ಆ ಬಳಿಕ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಅವನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಸುಟ್ಟರು.
- 27) ಅವನಾದರೋ ನಂತರ ದಿವ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದು ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು “ಸೀತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಋಷ್ಯಮೂಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಳಿ ಹೋಗು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು.
- 28) ಅನಂತರ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ರಾಮನು ಶಬರಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಸಹಿತನಾಗಿ ರಾಮನು ಅವಳಿಂದ ಪೂಜಿತನಾದ ನಂತರ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ತಲುಪಿದನು.

|| ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಮೋದಂತದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡವು ಮುಗಿಯಿತು ||

Aranyakanda

1. While travelling in the forest, Rama killed ill-fated Viradha who (after attacking them) was carrying Rama along with Lakshmana and Sita.
2. He then went the hermitage of Sarabhanga, witnessed his departure to the heaven and vowed to kill the Rakshasas at the request of sages.
3. From there Rama went to the sage suteekshan, saluted him and was honoured by him. Thereafter he reached the hermitage of the sage Agastya and saluted him.
4. The sage, who was born from a pot, gave Rama the bow of Lord Vishnu, pair of quivers of Indra and the arrow and sword of Brahma.
5. Then Rama went and met Jatayu, a friend of his father, and entrusted him with the protection of Sita.
6. Then he reached Panchavati and lived happily with Sita. In a leaf-hut built by Lakshmana.
7. There Rama was once approached by the lustful Soorpanakha, on being rejected by him, she chose Lakshmana who too rejected her.
8. Thereupon, the lustful rakshasi again chose Rama who was handsome like Manmatha and a upon being rejected again the Rakshasi attacked Sita in anger.
9. Then her (Soorpanakha) nose and ears were cut off by Lakshmana in anger. She went to Janasthana and narrated the incidents to Khara.

10. Upon hearing this, wrathful Khara, along with an army of Rakshasa led by Dooshana and Trisira, came to kill Raghava.
11. Immediately entrusting Sita to the care of Lakshmana, Rama, embodiment of easy valour, killed Khara along with his followers.
12. Then Soorpanakha, full of sorrow, went to Lanka and recounted all the happenings to Ravana.
13. Hearing this Ravana made up his mind to abduct Sita. Reaching the hermitage of Maricha Ravana demanded his help.
14. Taking the form of a golden deer, he roamed in front of Sita and she urged her husband to get her that deer.
15. Entrusting Sita to Lakshmana's care, Rama chased the deer which was running fast deep into the forest.
16. Rama killed the deer and Maricha assumed his true form and gave up his life screaming, 'Oh Sita, Oh Lakshmana'.
17. Upon being repeatedly pressed by Sita on hearing this cry, Lakshmana prayed to the Devas for her safety and went in search of Rama.
18. Taking this opportunity, Ravana, assuming the form of an ascetic, went to Sita, caught hold of her and happily took her by air.
19. Then, seeing Janaki being taken away, Jatayu fought Ravana ferociously with his beak, wings and nails.

20. Ravana maimed him (Jatayu) with his sword Chandrahasa, felled him on the earth and took Sita to his palace.
21. Having seated Sita in Asoka grove, Ravana bid Rakshasis to take care of her.
22. After slaying Maricha and hearing the happenings from Lakshmana whom he met on his way back, Rama returned to the hut grief stricken.
23. Not seeing Sita in the hut, Rama and Lakshmana, while searching for Sita in the forest, saw Jatayu, the king of eagles, with his wings cut off.
24. Rama heard from him the news of Sita. Later, when Jatayu died, Rama and Lakshmana cremated his body and performed the obsequies.
25. Later, Lakshmana swiftly cut off the ear and nose of Ayomukhi who insulted him on the way.
26. Rama and Lakshmana cut off the hands of the demon Kabandha who had grabbed them and then, cremated his body at his request.
27. Assuming divine form he (Kabandha) departed for Heaven after telling Rama, in order to trace Sita, to go to Sugreeva, who was in Rishyamooka Mountain.
28. Then, Rama comforted (by Kabandha's words), went to the hermitage of Shabari. After being worshipped by her, Rama with Lakshmana reached Pampa.

व्याकरणांशाः ।

- 1) विधिना चोदितः विधिचोदितः । तृतीयातत्पुरुषसमासः दाराश्च अनुजश्च दारानुजाः इतरेतरद्वन्द्वसमासः । दारानुजैः स हवर्तते इति-सदारानुजः-अव्ययीभावसमासः अवधीत हन्धातुः लुङ्लकारः प्रथमपुरुष एकचनम् दाराः नित्यबहुवचनान्तपुल्लिङ्गः ।
- 2) प्रति जज्ञे-प्रति+जज्ञे धातुः लिट्लकारः प्रथमपुरुष एकवचनम् । स्वर्गतिं स्वर्गगमनम् ।
- 3) रघुणाम् उत्तमः रघूत्तमः-षष्टितत्पुरुषसमासः । ननाम-नन्धातुः लिट्लकारः प्रथमपुरुषः एकवचनम् ।
- 4) कुम्भे सम्भवः यस्य सः-कुम्भसम्भवः-बहुव्रीहिसमासः । विष्णोः इदम्-वैष्णवम् इन्द्रस्य इदं-ऐन्द्रम् ब्रह्मणः इदं ब्राह्मम् प्रददौ-प्र+ददौ ददौ-दाधातुः लिट्लकार प्रथमपुरुषः एकवचनम् ।
- 5) पितुःवल्लभः-पितृवल्लभः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः । विदेहस्य अपत्यंस्त्री-वैदेही ।
- 6) पञ्चवटी-पञ्चानां वटानां समाहारः द्विगुसमासः । लक्ष्मणनिर्मिता-लक्ष्मणेननिर्मिता-तृतीयातत्पुरुषसमासः ।
- 7) शूर्पाः इवनखाःयस्याः सा-शूर्पणखा-बहुव्रीहिसमासः ।
- 8) कामम् आर्ता-कामार्ता-द्वितीयातत्पुरुषसमासः ।
- 9) श्रवणे च नासिका च एतेषां समाहारः-श्रवणनासिकम्-समाहारद्वन्द्वसमासः । कृत्तं श्रवण नासिकं यस्याः सा-कृत्त चवणनासिका-बहुव्रीहिसमासः । जनस्थानम्-राक्षसानाम् आवसः ।

- 10) दूषणः-खरस्य सहोदरः सेनापतिः च । त्रिशिरः-खरस्य मन्त्री।
अनुगैः सह वर्तते इति सहानुगः-कर्मधारयसमासः । लघुः
विक्रमः यस्य सः-लघुविक्रमः-समानाधिकरणबहुव्रीहिसमासः।
जघान-हन्धातुः लिट्लकारः प्रथमपुरुषः ।
- 11) शोकेनसमन्वितः-शोकसमन्वितः-तृतीयातत्पुरुषसमासः ।
- 12) कृतामतिः येन सः-कृतमतिः-समानाधिकरणबहुव्रीहिसमासः।
- 13) राघवस्य अन्तिकम्-राघवान्तिकम्-षष्ठीतत्पुरुषसमास ।
- 14) जकस्य आत्मजा-जनकात्मजा-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 15) अनुजेन ईरिता-अनुजेरिता तृतीयातत्पुरुषसमासः ।
- 16) गृध्राणां राजा गृध्रराजः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः । छिन्नौ पक्षौ यस्य
सः-छिन्नपक्षः-बहुव्रीहिसमासः ।
- 17) अयः इव मुखम्यस्याः सा-अयोमुखी-बहुव्रीहिसमासः ।
- 18) अकृन्तताम्-कृत्धातोः लङ्लकारः प्रथमपुरुषः द्विवचनम् ।
- 19) सीतायाः उपलब्धिः-सीतोपलब्धिः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 20) रघूणां श्रेष्ठः-रघुश्रेष्ठः-षष्ठितत्पुरुषसमासः । लक्ष्मणेन सह-
सलक्ष्मणः-अव्ययीभावसमासः । शबर्याः अश्रमम्-शबर्याश्रमम्-
षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

नीतिशतके परोपकारपद्धतिः

ಪೀಠಿಕೆ

ಭರ್ತ್ಯಹರಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯು ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆಯ ಕವಿಯೆಂದು ಸರ್ವಮಾನ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮೂರು ಶತಕಗಳು 'ಶತಕತ್ರಯೀ' ಎಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅವು-ಶೃಂಗಾರಶತಕ, ನೀತಿಶತಕ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ. ಈ ಶತಕಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. 'ನೀತಿಶತಕ'ವು ಮನುಷ್ಯನು ಯಶಸ್ವೀ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಸಮಾಜಜೀವಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧದ ಜನರೊಡನೆ ಬಾಳಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ತಾನು ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದು 'ನೀತಿಶತಕ'ದಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ 'ದಾರಿದೀಪ'ಗಳು.

ಇಷ್ಟೊಂದು ಉಪಕಾರಿಯಾದ 'ನೀತಿಶತಕ'ವನ್ನು ಬರೆದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಜೀವನದ ಕುರಿತಾಗಲೀ ಅವನ ಕಾಲ-ದೇಶಗಳ ಬಗೆಗಾಗಲೀ ಯಾವ ವಿವರಗಳೂ ತಿಳಿಯದಿರುವುದು ನಮ್ಮ ದುರ್ದೈವ. 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ'ವೆಂಬ ವ್ಯಾಕರಣ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವನು ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ನಂಬುಗೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.651ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ವೈಯಾಕರಣಿಯಾದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯು ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯಾದನೆಂದು ಚೀನ ದೇಶದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ ಇತ್ತಿಂಗ ಎಂಬ ಪ್ರವಾಸಿಯು ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯೂ ಶತಕತ್ರಯದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲ.

ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಖಚಿತವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕೆಲವು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿವೆ. ವೀರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳು-ಭರ್ತ್ಯಹರಿ, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಸುಭಟವೀರೈ ಮತ್ತು ಮೈನಾವತಿ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಅರಸನಿಗೆ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳು, ಸುಶೀಲಾ; ಈಕೆಯ ಮಗ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ. ಆ ಅರಸನಿಗೆ ಗಂಡು

ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಒಪ್ಪಿಸಿದ. ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ; ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ಸುಭಟವೀರ್ಯನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ.

ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ವೈರಾಗ್ಯತಾಳಿ ನಾಥಪಂಥದ ಗೋರಕ್ಷನಾಥರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಯೋಗ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವನು ತಿರುಗಿ ಬಂದು ಸಂಸಾರಿಯಾದ. ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾದ; 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ' ಬರೆದ. ಪುನಃ ಇಹಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾದ. ಪುನಃ ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿದ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಬಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿ ಮೂರು ಬಾರಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಾರ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅರಣ್ಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾದ. ಇಂದಿಗೂ ಆ ಸ್ಥಳ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರ. ಅಲ್ಲಿ 'ಭರ್ತ್ಯಹರಿಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಅಖಂಡ ದೀಪವನ್ನು ಉರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂತೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ತಪಗೃಹದ ಗುಹೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಗಧರಾಜ ಸಿಂಹಸೇನನ ಮಗಳಾದ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿಯು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಪತ್ನಿ.

ಈ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸಜ್ಞರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ದಂತಕಥೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಲೋಕಾನುಭವ ಮಾತ್ರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಅಪಾರವೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾರರು. 'ಶೃಂಗಾರಶತಕ'ದಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯ ಸಹಜವಾದ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳ ರಸವತ್ತಾದ ಬಣ್ಣನೆಯಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ವಿಷಯ ಸುಖಗಳ ದುಷ್ಟರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. 'ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ'ವು ಲೋಕಾನುಭವದ ರಸಗಟ್ಟಿ. ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನದ ಅಸಾರತೆಯನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಎಂಥವನಲ್ಲೂ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೂಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. 'ನೀತಿಶತಕ'ದ ಮಹತ್ವ-ಉಪಯುಕ್ತತೆಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವುದು ಅನಗತ್ಯ. ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕರು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ನೀತಿಶತಕ' ಅನುಭವಗಮ್ಯ.

'ಶತಕ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಒಂದು ನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ 'ಶತಕ'ಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

ಭರ್ತೃಹರಿಯು ಖಚಿತವಾಗಿ 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಸುಮಾರು 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಅನಂತರ ಬಂದವರು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ 'ಶತಕ'ಗಳಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿರಬಹುದೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಖಚಿತವಾದ 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಈ ನೀತಿ ಶತಕದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮೂರ್ಛಪದ್ಧತಿ, ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ.

Introduction

Bhartruhari

Bhartruhari is revered as a great poet. His literary work of three books containing a hundred verses each (Shatakam) is popularly known as Shatakatrayeree. The Shatakatrayeree consists of Shangaara-shatakam, Neeti-Shatakam and Vairaagya-Shatakam. The very names of these Shatakams describe the subject covered in each of them.

It is really sad and unfortunate that the details of life, time of such a great poet who lettered a work such as the Neeti-Shatakam, are not known.

It is believed that Bhartruhari has also authored a work on grammar called the Vakyapadiya. Yi-Jing (635-713 CE), also known as I-tsing, a 7th century Chinese Buddhist pilgrim who visited India, in his travel notes records the death Bhartruhari, a renowned grammarian. However, it is not clear if the Bhartruhari the grammarian and

the Bhartruhari the author of Shatakattrayee is the same.

Even though the historical details are not established about Bhartruhari, a few details are popularly known among the people literary circles are given below.

A Gandharva named Veerasena had four children namely Bhartruhari, Vikramaaditya, Subhataveerya and Mynaavati. Bhartruhari's mother, Susheela, was the only daughter of the king of Jambudweepa. Since the king of Jambudweepa had no sons, Bhartruhari inherited the throne of his maternal grandfather. Bhartruhari later shifted his capital to Ujjayini; and handed over the reins of the kingdom to his brother Vikramaaditya and made Subhataveerya the Commander-in-Chief. And he himself accepted celibacy and renunciation of worldly possessions.

After taking celibacy upon himself, Bhartruhari, learned the Yoga-Vidya under the tutelage Gorakshanaatha, a proponent of the Naatha-pantha. For some reasons, he returned to the worldly life. And again, he renounced the worldly life, took up Buddhism, and authored the work on grammar, called the Vakyapadiya. Thus, he shifted between worldly life (Gruhasthashrama) and renunciation (Sanyaasa) thrice and finally attained the state of Samaadhi at a forest near Alwar. Even today, the place is revered by Hindus as being holy and an eternal-flame called the Bhartruhari – jyoti is lit at the shrine. The cave where Bhartruhari is believed to have practiced penance is visited by

many pilgrims. Padmakshi, the princess of Magadha is believed to be the wife of Bhartruhari.

However, the historians do not agree with these accounts and call them mere legends. However, no one can deny the importance of the literary works of Bhartruhari as they are results of his vast experience and insightfulness.

Even though we see countless accounts of sensual enjoyment in the Shringaara-shatakam, in the end Bhartruhari alerts us of the ill effects of excessive indulgence in sensual enjoyment. The Vairaagya-Shatakam is the essence of his experiential pragmatism. It effectively explains the hollowness of materialistic possessions and the importance of renunciation.

The Neeti-Shatakam provides the advice necessary for leading a successful life. Man being a social animal will need to deal with various kinds of people. And this work of Bhartàhari, the Neeti-Shatakam, provides valuable inputs as to how one should deal various kinds of people in real life situations. And because of this, the literary works like the Neeti-Shatakam shine as beacon of hope.

A Shatakam is a literary work that contains a hundred verses. But the Shatakatrayee of Bhartruhari, contain more than hundred verses in each of the Shatakams. However, scholars believe that this could be because of additions and interpolation from later dates. Though the exact number of verses in the Neeti-Shatakam remains uncertain due to potential later additions and

interpolations, scholars agree on the enduring wisdom contained within its verses. Bhartruhari's legacy endures through his profound insights shared in these timeless literary works, offering guidance and inspiration to generations of readers.

The Nitishataka of Bhartruhari is an excellent specimen of sententious poetry with lofty ideas for the general guidance of mankind. It is divided into ten sections as follows.

१. मूर्खपद्धतिः - On Ignorance
२. विद्वत्पद्धतिः - On Learning
३. मानशौर्यपद्धतिः - On Self-respect
४. अर्थपद्धतिः - On Wealth
५. दुर्जनपद्धतिः - On the wicked
६. सुजनपद्धतिः - On the Virtuous
७. परोपकारपद्धतिः - On Benevolence
८. धैर्यपद्धतिः - On Courage
९. दैवपद्धतिः - On Destiny
१०. कर्मपद्धतिः - On Karma

नीतिशतकम्-परोपकारपद्धतिः

भवन्ति नम्रास्तरवः फलागमैः नवाम्बुभिर्दूरविलंबिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥१॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां परोपकरैर्न तु चन्दनेन ॥२॥

पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्रुतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥३॥

पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति
चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रवालम् ।
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः ॥४॥

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य
ये सामान्यस्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये
ये निघ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥५॥

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेऽखिलाः
क्षीरोत्तापमवेक्ष्य तेन पयसा स्वात्मा कृशानौ हुतः ।
गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवदृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥६॥

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषां
 इतश्च शरणार्थिनः शिखरिणां गणाः शेरते ।
 इतोऽपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
 रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥७॥

तृष्णां छिन्दि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं
 मा कृथाः सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीम् सेवस्व विद्वज्जनान्
 मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रख्यापय स्वान् गुणान्
 कीर्तिम् पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां लक्षणम् ॥८॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णाः
 त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
 परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यं
 निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥९॥

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
 यत्राश्रिताश्च तरवस्तरवस्त एव ।
 मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण
 कङ्कोलनिम्बकूटजा अपि चन्दना स्युः ॥१०॥

ನೀತಿಶತಕಮ್ - ಪರೋಪಕಾರ ಪದ್ಧತಿ

1. ಮರಗಳು ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದಾಗ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗುತ್ತವೆ. ಹೊಸ ಮಳೆ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮೋಡಗಳು ಕೆಳಗೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಸಜ್ಜನರು ಎಷ್ಟೇ ಸಂಪತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪರೋಪಕಾರಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ.
2. ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಿವಿಯು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಕುಂಡಲಗಳಿಂದಲ್ಲ. ದಾನ ನೀಡುವುದರಿಂದ ಕೈ ಹೊಳೆಯುವುದೇ ಹೊರತು ಬಳಿಯಿಂದಲ್ಲ. ಕರುಣಾಳುಗಳ ಶರೀರವು ಕಂಗೊಳಿಸುವುದು ಪರೋಪಕಾರಗಳಿಂದಲೇ ಹೊರತು ಶ್ರೀಗಂಧದ ಲೇಪನದಿಂದಲ್ಲ.
3. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸದಿಂದ ತಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದಾಗ ದೂರ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಾಗ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಹಣದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸಜ್ಜನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
4. ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ಇದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯನು ಕಮಲವನ್ನು ಅರಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರನು ಕೆನ್ನೈದಿಲೆಯ ಸಮೂಹವನ್ನು ಅರಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೋಡವು ನೀರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಜ್ಜನರು ತಾವಾಗಿಯೇ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ.
5. ಸ್ವಂತ ಹಿತವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಬೇರೆಯವರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಜನರು ಯಾರು ಇರುವರೋ ಅಂತವರು ಸತ್ಪುರುಷರು. ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ತಂದುಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಬೇರೆಯವರ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸುವವರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು. ಯಾರು ಸ್ವಂತ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆಯವರ ಹಿತವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವರೋ ಅಂತಹ ಜನರು ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರು. ಆದರೆ ಯಾರು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯವರ ಒಳಿತನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವರೋ ಅವರಾರೆಂಬುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.
6. ಅತಿ ಆಸೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕು. ಸಹನೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡು, ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಬೇಡ.

ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿ. ಸಜ್ಜನರ ಹಾದಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗು. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸೇವೆ ಮಾಡು. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರನ್ನು ಗೌರವಿಸು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮನವೊಲಿಸು. ವಿನಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊ. ದುಃಖದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಕರುಣೆ ತೋರು. ಹೀಗೆ ನೀನಿದ್ದರೆ ಇದು ಸಜ್ಜನರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

7. ಹಾಲು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿತು. (ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿದಾಗ) ಅದರ ತಾಪವನ್ನು ಕಂಡು ಆ ನೀರು ಬೆಂಕಿಗೆ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿತು. ಸ್ನೇಹಿತನ (ಈ) ವಿಪತ್ತನ್ನು ನೋಡಿ ಹಾಲು ಬೆಂಕಿಯೊಳಗೆ ಬೀಳಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅದೇ ನೀರನ್ನು (ಆ ಹಾಲಿಗೆ, ಹಾಕಿದ ಕೂಡಲೆ ಶಾಂತವಾಯಿತು. ಸತ್ತುರುಷರ ಸ್ನೇಹ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದದ್ದು.
8. ಈ ಕಡೆ ವಿಷ್ಣುವು ಶಯನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಅವನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ದೈತ್ಯರ ಸಮೂಹವಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಶರಣಾಗತರಾಗಿ ಬಂದ ಪರೂತಗಳ ಗುಂಪುಗಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ಬೇರೊಂದು ಕಡೆ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಲಯಕಾರಿ ಅಗ್ನಿಗಳೊಳಗೂಡಿ ಬಡಬಾನಲವಿದೆ. ಸಮುದ್ರದ ಶರೀರ ಅದೆಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ! ಎಷ್ಟು ಬಲಿಷ್ಠ! ಎಷ್ಟು ಭಾರ ಸಹಿಸಬಲ್ಲದು !
9. ಮನಸ್ಸು, ಮಾತು ಮತ್ತು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ತುಂಬಿರುವವರೂ ಉಪಕಾರಗಳ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕವನ್ನೂ ಸಂತಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವವರೂ, ಬೇರೆಯವರ ಚಿಕ್ಕಗುಣವನ್ನೇ ಪರ್ವತದಷ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವವರೂ ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ಹೃದಯದೊಳಗೆ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರೂ ಆದ ಸಜ್ಜನರು ಎಷ್ಟು ಮಂದಿ ಇದ್ದಾರೆ?
10. ಮೇರು ಮತ್ತು ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಮರಗಳೂ ಮರಗಳಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದಾದರೆ ಆ ಪರ್ವತಗಳು ಚಿನ್ನದ್ದಾಗಿದ್ದರೇನು, ಬೆಳ್ಳಿಯದಾಗಿದ್ದರೇನು? ಮಲಯ ಪರ್ವತವೇ (ಅವಕ್ಕಿಂತ) ದೊಡ್ಡದೆಂದು ನಾವು ಭಾವಿಸುತ್ತೇವೆ ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಕಂಕೋಲ, ನಿಂಬ, ಕುಟಜ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ಗಂಧದ ಮರಗಳೇ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ.

Neethishataka-Paropakarpaddathi

1. Mango and other trees bend down when they bear fruits, clouds hang low when they are full of water, gentle men become polite when they attain wealth. Humility is the nature of generous people. In other words, never to be impervious is the nature of those who help others. Pride is the cause of haughty behavior; being polite is the nature of a man who is not self-conceited. Therefore polite behavior of a wealthy person, bending of trees and coming low of clouds is natural.

2. Not the earrings but the listening of holy scriptures is the true ornament of ears. Neither the bracelets nor the bangles but giving alms to a worthy person is the true ornament of hand. Not the smearing of sandal but benevolence makes the body of kind and compassionate more attractive. In other words, earrings and the paste of sandal will wither away soon but the knowledge of scriptures, charity and welfare of others are the lasting qualities of gentlemen, and worth imbibing into self.

3. According to gentlemen, a good friend is the one who restrains his friend from committing sin, engages him in the deeds of welfare, conceals his secrets, projects his qualities, does not desert him in the adversities and provides timely help. Thus, a true friend always works for the welfare of his friends.

4. Sun blooms the lotus and moon the water lily without any entreaty, and the clouds also rain without request. Similarly, gentlemen are ever ready for the welfare of others. In other words, gentlemen do not need any incentive to get involved in the welfare of others; they themselves endeavor for the benefit of others.
5. Gentlemen engage in the welfare of others sacrificing their own well-being. Common men get involved in the welfare of others only when their own interest is not at stake. Those malefic men who destroy other's fortune for their selfish motives, are akin to beasts, but who are those who destroy other's well being for no reason? That we do not know. This stanza describes four classes of men, viz, noble, average, contemptible and wretches, Noble men help others without being concerned about their own welfare. Average person helps others without harming his own interests. Contemptible persons create hindrances in the welfare of others and the wretched men destroy the well-being or fortunes of others without any reason.
6. First milk befriended water by giving its whiteness to it. Disturbed by the suffering of milk that was put on fire, water also burned itself, perplexed by it milk boiled over the fire to extinguish it, but it calm down as soon as it was reunited with the water. Actually the friendship of milk and water is considered ideal. Similar is the friendship of gentle men,

who are always ready to help their friends in adversity.

7. Oh! How large, strong and powerful is the expanse of sea that carries all this burden. On one side is the abode of God Visnu, while on the other is the dwelling of Asuras (demons), his enemies. Again, out of the fear of Indra, Mainaka and other mountains are hiding in one of its corners while the fire with the clouds of apocalypse are present in the other. Thus, great is the sea, the universal protector, great is its generosity and great is its tolerance. In other words, greatness of greats lies in their ability to give shelter to all.
8. Don't be greedy, have mercy, don't be proud, don't indulge in sin, speak the truth, follow the path shown by great men, be of service of learned, respect the elders, convince the enemies, be polite, protect your good reputation and be kind to those who are in misery, this is the conduct, responsibility or attributes of gentle men. In other words, being companionate to all is the natural behavior of gentlemen.
9. Whose mind, speech and body are brimming with the nectar of piety, who have pleased the three worlds with their beneficence and who feel happy to magnify even the minutest virtues of others to mountainous proportions, how many are such noble men in this world? In other words, rare are such noble men in this world who are devoted to welfare of others

by their thoughts, words and actions. It is indeed fortunate to meet such people in person.

10. What is the advantage of that mountain of gold Sumeru and that mountain of silver Kailasa, because the trees which grow on them remain what they were. For us, Malayacala is the blessed one that shelters the ordinary trees like the gourd, cinnamon, neem, lichen etc., and makes them similar to sandal tree. In other words, only those virtuous are praise worthy, whose company changes an evil person into a noble man.

Nithishatakam Notes

- 1) अनुद्धताः-न उद्धताः-नञ् तत्पुरुष समासः । फलानाम् आगमः
फलागमः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 2) परेषाम् उपकारिणः परोपकारिणः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 3) सन्मित्रस्य लक्षणम् सन्मित्रलक्षणम्-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 4) पद्मानां आकरः पद्माकरः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
दिनं करोति इति दिनकरः ।
जलं धरति इति जलधरः ।
- 5) त्रयाणां भुवनानां समाहारः त्रिभुवनम् ।

ಕುಮಾರಸಂಭವೇ ಮಹಾಕಾವ್ಯೇ ತೃತೀಯಃ ಸರ್ಗಃ (ಸಡ್ಗ್ರಹಃ)

ಪೀಠಿಕೆ

ಕಾಳಿದಾಸ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು 400)

ವರಕವಿಃ, ಕವಿಕುಲಗುರುಃ - ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಶಾಶ್ವತ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಕಾಳಿದಾಸ. ಈತನ ಕಾಲ, ದೇಶ, ಜೀವಿತ ಮೊದಲಾದವು ಇಂದಿಗೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅವನ ಕಾವ್ಯಗಳು ವಿಶ್ವಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದಿವೆ. ಆತನ ಕೃತಿ 'ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲಮ್' ನಾಟಕವು ಜಗತ್ತಿನ ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಭಾಷಾಂತರಗೊಂಡಿದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪವಾಡ ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ದಂತ ಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಇದು ಕವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಕವಿಯ ಕಾಲ, ದೇಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನುಳ್ಳ ಅನೇಕ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ 2ನೆಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಇದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ರವಿಕೀರ್ತಿಯ ಐಹೊಳೆ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 634) ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾಣನು ತನ್ನ ಕೃತಿ 'ಹರ್ಷಚರಿತಮ್' ನಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದ ಆಧಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಳಿದಾಸನು ಬಾಣಾದಿ ಕವಿಗಳಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಹೀಗೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 1ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 5ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದವನು ಕಾಳಿದಾಸ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ಆತನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ವರ್ಣನೆ, ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಆತನಿಗಿರುವ

ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿಮಾನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆತನ ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಭಾರತದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಸಂಚರಿಸಿದ್ದನೆಂಬ ಊಹೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಂಚರಿಸಿ ನಾನಾ ದೇಶ, ಗಿರಿ, ನದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಚಯ ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ಊಹಿಸಲುಬಹುದು.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು ಒಟ್ಟು ಏಳು. ಅವು:

೧) ರಘುವಂಶಮ್ ।	}	ಮಹಾಕಾವ್ಯ
೨) ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್ ।		
೩) ಮೇಘದೂತಮ್ ।	}	ಖಂಡಕಾವ್ಯ
೪) ಋತುಸಂಹಾರಮ್ ।		
೫) ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರಮ್ ।	}	ನಾಟಕಾನಿ
೬) ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯಮ್ ।		
೭) ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲಮ್ ।		

ಅನೇಕ ವಿಮರ್ಶಕರ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವೆಂದು ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯೇ ಕಂಡು ಬಂದರೂ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಕರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ 7 ಕೃತಿಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಈ ಏಳು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ಯಾಮಲಾದಂಡಕ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರ ಕಾವ್ಯಗಳೂ ಆತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿವೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕವಿಗೆ ರಸಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಶಲತೆ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ರಸವನ್ನಾದರೂ ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮೂರೂ ನಾಟಕಗಳು ಶೃಂಗಾರ ರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದುವೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಡುವಿನ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆ, ಭಾರತೀಯ ಸಭ್ಯತೆ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು, ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಮನೋಹರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆತನ ಕೃತಿಗಳ

ಅವಲೋಕನದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ವೇದ, ಸ್ತೃತಿ, ಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿ, ಸಂಗೀತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಆಯುರ್ವೇದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಚಯವಿದ್ದುದಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನ ಕೃತಿಗಳು ಆನಂದ, ಆದರ್ಶಳೆರಡನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತವೆ.

Introduction

Kalidaasa (around 400 AD)

वरकविः, कविकुलगुरुः are two of the titles bestowed on Kalidasa. He is one among the poets who composed the best works in Samskruta literature and brought everlasting fame. Even to this day, his time, place and personal life details are unsure. His poems are universally well-known. His work, 'अभिज्ञानशाकुन्तलम्' has been translated into several languages in the world.

At times, folklore surrounds famous personalities. Similar, several stories are in vogue in the case of Kalidasa too. But these do not throw any light on the poet's life. Kalidasa is said to have been in the court of King Vikramaditya. Historical record show several kings by the name Vikramaditya. But scholars opine Kalidasa may have been in the court of Chandragupta II. The Aihole rock inscription (634 A.D.) of Ravikeerthi commends Kalidasa. In the 7th c. A.D. Bana in his work, the 'हर्षचरितम्' praises Kalidasa. On the basis of a few other sources, scholars contend Kalidasa to have preceeded Bana and other poets. Several polymaths propound the time of Kalidasa may have been between the 1st c B.C. to 5th c A.D. Kalidasa may have lived between the 4th c A.D. to 5th c A.D.

Savants conclude from a close scrutiny of the works of Kalidasa that Ujjain is his birthplace. His poems contain profuse detailed descriptions of Ujjain which exhibit his endearment to the place. His poems suggest pundits to formulate the above opinion. It may be conjectured that he had travelled the length and breadth of Bharata from his vivid portrayal of several cities, mountains, rivers, etc in the Raghuvamsha.

In all, there are seven works of Kalidasa

They are -

१) रघुवंशम् ।]	महाकाव्ये
२) कुमारसम्भवम् ।		
३) मेघदूतम् ।]	खण्डकाव्ये
४) ऋतुसंहारम् ।		
५) मालविकाग्निमित्रम् ।]	नाटकानि
६) विक्रमोर्वशीयम् ।		
७) अभिज्ञानशाकुन्तलम् ।		

In the lists of literary works, several critics speculate that there are several other compositions of Kalidasa. But in all the lists of the critics, as the titles of above seven works are seen, everyone unanimously agree those to be works of Kalidasa. श्यामलादण्डक and innumerable other stotras and works are said to be penned under his name.

Kalidasa's works exhibit the skill of the fruition of the rasas comes to our awareness.

Which so ever rasa is taken up for depiction, that rasa is beautifully conveyed. Sringara rasa is the predominant rasa in all the three dramas of Kalidasa. The portrayal of Nature, the harmonious and indispensable relationship between man and Nature, the national feeling, the decorum and culture of Bharata-all the above are indicated in a manner pleasing to the mind. An overview of his works reveal his knowledge of Veda, Smriti, Purana, Ramayana, Mahabharata, Dharmashastra, the polity of statecraft, finearts, astrology, Ayurveda and other allied topics. His works present both bliss and ideal characters in life.

कालिदास प्रशस्तिः

- १) पुरा कवीनां गणाना प्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठित कालिदासः।
अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावात् अनामिका सार्थवती बभूव ॥
- २) काव्येषु नाटकं रम्यं तत्र रम्या शकुन्तला ।
तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कः तत्र श्लोकचनुष्टयम् ॥
- ३) 'कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः' । जयदेवः
- ४) निर्गतासु नवा कस्य कालिदासस्य सूक्तिषु ।
प्रीतिर्मधुरसान्द्रासु मञ्जरीष्विव जायते ॥ बाणः
- ५) 'उपमा कालिदासस्य' ।
- ६) 'दीपशिखा कालिदासः' ।

मदनदहनः (सङ्ग्रहः)

तस्मिन्मघोनस्त्रिदशान्विहाय सहस्रमक्षणां युगपत्पपात ।
प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु ॥१॥

स वासवेनासनसंनिकृष्टम् इतो निषीदेति विसृष्टभूमिः ।
भर्तुः प्रसादं प्रतिनन्द्य मूर्ध्ना वक्तुं मिथः प्राक्रमतैवमेनम् ॥२॥

आज्ञापय ज्ञातविशेष पुंसां लोकेषु यत्ते करणीयमस्ति ।
अनुग्रहं संस्मरणप्रवृत्तम् इच्छामि संवर्धितमाज्ञया ते ॥३॥

केनाभ्यसूया पदकाङ्क्षिणा ते नितान्तदीर्घैर्जनिता तपोभिः ।
यावद्भवत्याहितसायकस्य मत्कार्मुकस्यास्य निदेशवती ॥४॥

असंमतः कस्तव मुक्तिमार्गं पुनर्भवक्लेशभयात्प्रपन्नः ।
बद्धश्चिरं तिष्ठतु सुन्दरीणाम् आरेचितभ्रूचतुरैः कटाक्षैः ॥५॥

अध्यापितस्योशनसापि नीतिं प्रयुक्तरागप्रणिधिद्विषस्ते ।
कस्यार्थधर्मो वद पीडयामि सिन्धोस्तटावोघ इव प्रवृद्धः ॥६॥

प्रसीद विश्राम्यतु वीर वज्रं शरैर्मदीयैः कतमः सुरारिः ।
बिभेतु मोघीकृतबाहुवीर्यः स्त्रीभ्योऽपि कोपस्फुरिताधराभ्यः ॥७॥

तव प्रसादात्कुसुमायुधोऽपि सहायमेकं मधुमेव लब्ध्वा ।
कुर्या हरस्यापि पिनाकपाणेः धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये ॥८॥

अथोरुदेशादवतार्य पादम् आक्रान्तिसम्भावितपादपीठः ।
सङ्कल्पितार्थे विवृतात्मशक्तिम् आखण्डलः काममिदं बभाषे ॥९॥

सर्व सखे त्वय्युपपन्नमेतद् उमे ममास्त्रे कुलिशं भवांश्च ।
वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च ॥१०॥

अवैमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये ।
व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृष्णेन देहोद्वहनाय शेषः ॥११॥

आशंसता बाणगतिं वृषाङ्के कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम् ।
निबोध यज्ञांशुजामिदानीम् उच्चैर्द्विपामीप्सितमेतदेव ॥१२॥

अमी हि वीर्यप्रभवं भवस्य जयाय सेनान्यमुशन्ति देवाः ।
स च त्वदेकेषु निपातसाध्यो ब्रह्माङ्घ्रिर्ब्रह्मणि योजितात्मा ॥१३॥

गुरोर्नियोगाच्च नगेन्द्रकन्या स्थाणुं तपस्यन्तमधित्यकायाम् ।
अन्वास्त इत्यप्सरसां मुखेभ्यः श्रुतं मया मत्प्रणिधिः स वर्गः ॥१४॥

तद्गच्छ सिद्धयैकुरु देवकार्यमर्थोऽयमर्थान्तरलभ्य एव ।
अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां बीजाङ्कुरः प्रागुद्द्यादिवाम्भः ॥१५॥

तस्मिन्सुराणां विजयाभ्युपाये तवैव नामास्त्रगतिः कृत्ती त्वम् ।
अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसाम् अनन्यसाधारणमेव कर्म ॥१६॥

सुराः समभ्यर्थयितार एते कार्यं त्रयाणामपि विष्टपानाम् ।
चापेन ते कर्म न चातिहिंस्रम् अहो बतासि स्पृहणीयवीर्यः ॥१७॥

मधुश्च ते मन्मथ साहचर्यादिसावनुक्तोऽपि सहाय एव ।
समीरणश्चोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य ॥१८॥

तथेति शेषामिव भर्तुराज्ञाम् आदाय मूर्ध्नामदनः प्रतस्थे ।
ऐरावतास्फालनकर्कशेन हस्तेन पस्पर्श तदङ्गमिन्द्रः ॥१९॥

स माघवेनाभिमतेन सख्या रत्या च साशङ्कमनुप्रयातः ।
 अङ्घ्रव्यप्रार्थितकार्यसिद्धिः स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम ॥२०॥
 तस्मिन्वने संयमिनां मुनीनां तपःसमाधेः प्रतिकूलवर्ती ।
 सङ्कल्पयोनेरभिमानभूतमात्मानमाधाय मधुर्जजृम्भे ॥२१॥
 असूत सद्यः कुसुमान्यशौकः स्कन्धात्पभृत्येव सपल्लवानि ।
 पादेन नापैक्षत सुन्दरीणां सम्पर्कमाशिञ्चितनूपुरेण ॥२२॥
 चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज ।
 मनस्विनीमानविघातदक्षं तदेव जातं वचनं स्मरस्य ॥२३॥
 तपस्विनः स्थाणुवनौकसस्ताम् आकालिकीं वीक्ष्य मधुप्रवृत्तिम् ।
 प्रयत्नसंस्तम्भितविक्रियाणां कथञ्चिदीशा मनसां बभूवुः ॥२४॥
 श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेऽस्मिन् हरः प्रसङ्ख्यानपरो बभूव ।
 आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति ॥२५॥
 लतागृहद्वारगतोऽथ नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः ।
 मुखार्पितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान्वयनैषीत् ॥२६॥
 निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम् ।
 तच्छासनात्काननमेव सर्वं चित्रार्पितारम्भमिवावतस्थे ॥२७॥
 स देवदारुद्रुमवेदिकायां शार्दूलचर्मव्यवधानवत्याम् ।
 आसीनमासन्नशरीरपातः त्रियम्बकं संयमिनं ददर्श ॥२८॥
 स्मरस्तथाभूतमयुग्मनेत्रं पश्यन्नदूरान्मनसाप्यधृष्यम् ।
 नालक्षयत्साध्वससन्नहस्तः स्रस्तं शरं चापमपि स्वहस्तात् ॥२९॥

निर्वाणभूयिष्ठमथास्य वीर्यं सन्धुक्षयन्तीव वपुर्गुणेन ।
 अनुप्रयाता वनदेवताभ्यामदृश्यत स्थावरराजकन्या ॥३०॥
 तां वीक्ष्य सर्वावयवानवद्यां रतेरपि ह्रीपदमादधानाम् ।
 जितेन्द्रिये शूलिनि पुष्पचापः स्वकार्यसिद्धिं पुनराशशंसे ॥३१॥
 तस्मै शशंस प्रणिपत्य नन्दी शुश्रूषया शैलसुतामुपेताम् ।
 प्रवेशयामास च भर्तुरिनां भ्रूक्षेपमात्रानुमतप्रवेशाम् ॥३२॥
 तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य ।
 व्यकीर्यत त्र्यम्बकपादमूले पुष्पोद्भवः पल्लवभङ्गभिन्नः ॥३३॥
 उमापि नीलालाकमध्यशोभि विस्रंसयन्ती नवकर्णिकारम् ।
 चकार कर्णच्युतपल्लवेन मूर्ध्ना प्रणामं वृषभध्वजाय ॥३४॥
 अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन ।
 न हीश्वरव्याहृतयः कदाचित् पुष्णन्ति लोके विपरीतमर्थम् ॥३५॥
 अथोपनिन्ये गिरिशाय गौरी तपस्विने ताम्ररुचा करेण ।
 विशोषितां भानुमतो मयूखैः मन्दाकिनीपुष्करबीजमालाम् ॥३६॥
 प्रतिग्रहीतुं प्रणयिप्रियत्वात् त्रिलोचनस्तामुपचक्रमे च ।
 संमोहनं नाम च पुष्पधन्वा धनुष्यमोघं समधत्त वाणम् ॥३७॥
 अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः पुनर्वशित्वाद्वलवन्निगृह्य ।
 हेतुं स्वचेतोविकृतेर्दिदृक्षुः दिशामुपान्तेषु ससर्ज दृष्टिम् ॥३८॥
 स दक्षिणापाङ्गनिविष्टमुष्टिं नतांसमाकुञ्चितसव्यपादम् ।
 ददर्श चक्रीकृतचारुचापं प्रहर्तुमभ्युद्यतमात्मयोनिम् ॥३९॥

तपःपरामर्शविवृद्धमन्योः भ्रूभङ्गदुष्प्रेक्ष्यमुखस्य तस्य ।
स्फुरन्नुदर्चिः सहसा तृतीयाद अक्षणः कृशानुः किल निष्पपात ॥४०॥

क्रोधं प्रभो संहर संहरेति यावद्गिरः खे मरुतां चरन्ति ।
तावत्स वह्निर्भवनेत्रजन्मा भस्मावशेषं मदनं चकार ॥४१॥

तीव्राभिषङ्गप्रभवेण वृत्तिं मोहेन संस्तम्भयतेन्द्रियाणाम् ।
अज्ञातभर्तुव्यसना मुहूर्तं कृतोपकारेव रतिर्वभूव ॥४२॥

तमाशु विघ्नं तपसस्तपस्वी वनस्पतिं वज्र इवावभज्य ।
स्त्रीसंनिकर्ष परिहर्तुमिच्छन् अन्तर्दधे भूतपतिः सभूतः ॥४३॥

शैलात्मजापि पितुरुच्छिरसोऽभिलाषं
व्यर्थं समर्थ्य ललितं वपुरात्मनश्च ।
सख्योः समक्षमिति चाधिकजातलज्ज
शून्या जगाम भवनाभिमुखी कथञ्चित् ॥४४॥

सपदि मुकुलिताक्षीं रुद्रसंरम्भभीत्य
दुहितरमनुकम्प्यामद्रिरादाय दोर्भ्याम् ।
सुरगज इव बिभ्रत्पद्मिनीं दन्तलग्नां
प्रतिपथ गतिरासीद्वेगदीर्घीकृताङ्गः ॥४५॥

॥ इति श्रीमहाकविकालिदासकृतौ कुमारसम्भवे महाकाव्ये
मदनदाहो नाम तृतीयः सर्गः ॥

ಕುಮಾರ ಸಂಭವದ ಮೂರನೇ ಸರ್ಗ

ಅನುವಾದ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮನ ವರದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ್ದ ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಕಂಟಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಂತಪ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಅಳಲನ್ನು ತೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಶಿವನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸೇ ತಾರಕನನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮ, ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ ಶಿವನನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮನ್ಮಥನೇ ಅರ್ಹನೆಂದು ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರ ಅವನ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿ ಹಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮನ್ಮಥ ಕೈ ಮುಗಿದು ಅವನಡೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸರ್ಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

1. ಇಂದ್ರನ ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವನ (ಮದನನ) ಮೇಲೆ ಒಮ್ಮೆಯೇ ಬಿದ್ದವು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ (ತಮಗೆ ಆಗ ಬೇಕಾಗಿರುವ) ಪ್ರಯೋಜನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ (ತಮ್ಮ) ಸೇವಕರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಭುಗಳ (ಒಡೆಯರ) ಗೌರವವು ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಒಡೆಯನಾದವನಿಗೆ ಅನೇಕ ಸೇವಕರಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮೇಲಿನ ಆದರವು ಅವರವರ ಕೆಲಸದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವನಿಂದ ತನ್ನ ಕೆಲಸವಾಗಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೋ ಆ ಸೇವಕನ ಮೇಲೆ ಒಡೆಯ ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಶಿವನ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಭಂಗ ಮಾಡಲು ಮನ್ಮಥನೇ ಸಮರ್ಥನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ ಇಂದ್ರ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಆದರ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಕವಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. “ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊ”, ಎಂದು ತನ್ನ ಆಸನದ ಹತ್ತಿರವೇ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಆಸನ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನ್ಮಥನು ಒಡೆಯನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಶಿರಸಾ ಅಭಿನಂದಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು.

ಕೆಲಸವಾಗಬೇಕಾಗಿರುವಾಗ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನಮಾನ-ಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗವೆಂಬ ಕೆಲಸವು ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಗ್ರಹವೆಂದು ಬಗೆದ ಮನುಷ್ಯನು ತಲೆಬಾಗಿ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಅವನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ.

3. ಪುರುಷರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನೇ ! ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವೇನಿದೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸು. ನನ್ನನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಈ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಹೆಚ್ಚು ಉನ್ನತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಒಡೆಯನಾದವನು ಸೇವಕರ ದಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದರೆ ಅದೂ ಒಂದು ಅನುಗ್ರಹವೇ. ಪ್ರಕೃತ, ಒಡೆಯನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅಧೀನನಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇ ಒಂದು ಅನುಗ್ರಹ. ಕೆಲಸವೇನೆಂದು ಹೇಳಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರೆ ಅದು ಮತ್ತೂ ದೊಡ್ಡ ಅನುಗ್ರಹ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಧೇಯನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಇಂದ್ರನ ಕಾರ್ಯ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆ ಆಗಲಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕೃತಜ್ಞತೆ ತೋರುತ್ತಾನೆ.

4. ನಿನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಾರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ದೀರ್ಘ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಮತ್ತರವು ಬಡಿದೆಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ? [ಅದನ್ನು ಹೇಳು]. [ಅವನು] ಬಾಣಹೂಡಿರುವ ನನ್ನ ಈ ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಜ್ಞಾನುವರ್ತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ.

ನೂರು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಜಯಪ್ರದವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದವನು ಅಥವಾ ಕಠಿಣ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಂಡವನು ಇಂದ್ರ ಪದವಿ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಾದವನು ಆ ಪದವಿಗೆ ಆಶಿಸುವವರ ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಭಗ್ನಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಪೋಭಂಗದ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನದೇ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ. ಸುಂದರ ಅಪ್ಸರೆಯರ ಮೂಲಕ ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತ ಇಂದ್ರನು

ತನ್ನನ್ನು ನೆನೆಯಲು ಇಂದ್ರಪದವಿಗಾಗಿ ಆಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಾವನೋ ಕಾರಣನಿರಬಹುದೆಂದು ಮನ್ಮಥನು ಊಹಿಸಿ ಅಂಥವನನ್ನು ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲಿನ ದಾಸನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

5. ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯಾವನು ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ಕಷ್ಟಗಳ ಭಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷದ ದಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಶರಣು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ? (ಅವನು) ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ವಿಲಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕುಣಿಸುವುದರಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸುಂದರಿಯರ ಓರೆನೋಟಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಕಾಲ ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು, ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

ಒಂದುವೇಳೆ ಕಠಿಣ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದಾದ ಪುರುಷನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಆಶಿಸದೆ ಮುಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಸಮ್ಮತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಮನ್ಮಥನು ಅಂಥವನನ್ನು ಸುಂದರಿಯರ ಮೋಹಕ ಕಟಾಕ್ಷಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸಿಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ- ದಲ್ಲಿರುವವರು ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಲೀನರಾಗುವುದರಿಂದ ಅವರು ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚೆ ಮಿಗಿಲಾದವರು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಇಂದ್ರನು ಇವರು ತನಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗುವುದನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ಅವನು ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡುವಂತೆ ಪುರಾಣಗಳು ಅವನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ಕೂಡ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು: ಲೋಕಗಳ ಒಡೆಯನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಡಲು ಹಲವರ ಸೇವೆ ಮುಖ್ಯ. ಇಂಥವರು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬದಿಗಿಟ್ಟು ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಬೇಕು, ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಹುಡುಕುವವರು ಯಾರಾದರೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಮದನನು ಅವರನ್ನು ಸುಂದರಿಯರ ಕಟಾಕ್ಷಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

6. ಶುಕ್ನಿಂದಲೇ ರಾಜನೀತಿಯು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಉಕ್ಕುವ ಪ್ರವಾಹವು ನದಿಯ ಎರಡೂ ದಡಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಒಲವೆಂಬ ನನ್ನ ಗೂಢಚಾರನನ್ನು ಬಳಸಿ (ಉಪಯೋಗಿಸಿ) ನಿನ್ನ ಯಾವ ಶತ್ರುವಿನ ಧನಹಾನಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಹಾನಿ ಮಾಡಲಿ, ಹೇಳು.

ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳು ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು. ಸನ್ನಡತೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ. ಶುಕ್ರ ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಪುಣ. ಇವನಿಂದಲೇ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳು ನದಿಯ ಎರಡು ದಡಗಳಿದ್ದಂತೆ. ಮಹಾಪೂರ (ಪ್ರವಾಹ) ಬಂದಾಗ ದಡಗಳು ನಾಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ನದಿಯ ಮಾರ್ಗ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮನ್ಮಥನ ಗೂಢಚಾರನಾದ ರಾಗ ಎಂದರೆ ಒಲವು ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿ ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರವಾಹ ಇಂದ್ರನ ನೈತಿಕ ಬಲವೆನಿಸಿದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಾಕು. ಆದುದರಿಂದ ಅಂಥಾ ಶತ್ರುವನ್ನೇನಾದರೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನು ಮದನನ ಸಹಾಯ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮದನನು ಆ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೇವಲ ತನ್ನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ರಾಗದಿಂದಲೇ ನಾಶಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

7. ಎಲೈ ವೀರನೇ, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು. ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ. ನನ್ನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ವ್ಯರ್ಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಹು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುವು ಕೋಪದಿಂದ ನಡುಗುವ ತುಟಿಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಹೆದರುವಂತಾಗಬೇಕು?

ಹೆಂಗಸರು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲರು ಎಂದು ಮದನನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಧ್ವನಿತವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾದ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರು ಕೂಡ ಅಬಲೆಯರೆನಿಸಿದ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಹೆದರುವಂತಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವರು ಬಾಯಿಂದ ಕಠಿಣ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಬಯ್ಯುವುದಿರಲಿ; ಕೇವಲ ಕೋಪದಿಂದ ತುಟಿಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸಿದರೂ ಸಾಕು ; ಶತ್ರುವು ಹೆದರಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು: ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮನ್ಮಥನ ಸುಕುಮಾರವಾದ ಆಯುಧವಾದ್ದರಿಂದ ಸುರಾರಿಗಳು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದರ ಬದಲು ಕೋಪದಿಂದ ಅದರವ ತುಟಿಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

8. (ನಾನು) ಕೇವಲ ಕುಸುಮಾಯುಧನೇ ಆದರೂ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವಸಂತನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ನನ್ನ ಸಹಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪಿನಾಕಪಾಣಿಯಾದ ಶಿವನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಕೂಡ ನಾಶ ಮಾಡುವೆನು. ಇತರ ಬಿಲ್ದಾರರು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಯಾರು? (ಯಾವ ಲೆಕ್ಕ ಅಂದರೆ ತೃಣಪ್ರಾಯರೇ ಸರಿ).

ಕೇವಲ ಹೂವುಗಳೇ ಮನ್ಮಥನ ಆಯುಧ. ಆದರೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸಹಾಯಕಿದ್ದರೆ ಶಿವನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಕೂಡ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವ ಹಮ್ಮು. ಶಿವನನ್ನೇ ತೃಣೀಕರಿಸಿದ ಇವನು ಇತರ ಬಿಲ್ದಾರರನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಿಯಾನೆ? ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಿ ಇವನು ಪಿನಾಕಪಾಣಿಯಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಯಾಗಬೇಕಾವುದು ಎಂಥ ವಿಪರ್ಯಾಸ!

9. ಅನಂತರ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಪಾದವನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ಪಾದಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಇಡುವ ಮೂಲಕ ಅದನ್ನು [ಪಾದಪೀಠವನ್ನು] ಗೌರವಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು [ಈಗಾಗಲೇ] ಯೋಚಿಸಿದ [ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗವೆಂಬ] ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಒಡೆಯನಾದವನು ಉಚ್ಚ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು ಅದರ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಇದೇ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನು ಪಿನಾಕ ಪಾಣಿಯಾದ ಶಿವನನ್ನೂ ಧೈರ್ಯಗಂಡಿಸಬಲ್ಲೆನೆಂದು ಮನ್ಮಥನು ಹೇಳಿದಾಗ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಕಾಲನ್ನು ತೆಗೆದು ಪಾದಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು.

10. ಸ್ನೇಹಿತನೆ, ಇದೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧ ಮತ್ತು ನೀನು ಇಬ್ಬರೂ ನನ್ನ ಅಸ್ತುಗಳು. ತಪೋಬಲದಿಂದ ಪ್ರಬಲರಾದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದದ್ದು (ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಲ್ಲಿದು). ನೀನಾದರೂ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ಹೋಗಲು ಸಮರ್ಥ ಹಾಗೂ ಜಯ ತರುವವನೂ ಕೂಡ.

ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸಲು ಇಂದ್ರನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು 'ಸ್ನೇಹಿತನೆ' ಎಂದು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನ ಜಯ ಎರಡು ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ವಜ್ರಾಯುಧ. ಆದರೆ ತಪೋಬಲದ ಮುಂದೆ ಇದು ಶಕ್ತಿಹೀನ. ಎರಡನೆಯ ಅಸ್ತ್ರ ಮನ್ಮಥ. ಈ ಅಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತಡೆ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆಯಬಲ್ಲದು. ಆದುದರಿಂದ ಮನ್ಮಥನು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದಾಯಿತು.

11. ನಿನ್ನ ಸತ್ವವನ್ನು ಬಲ್ಲೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನನಗೆ ಸಮನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊರಲು ಆದಿಶೇಷನಿಗೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ತನ್ನ ಶರೀರ(ಭಾರ)ವನ್ನು ಹೊರಲು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಆ ಶೇಷನು ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರಭುವಾದವನು ಅಧೀನರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವಿಷ್ಣುವು ಆದಿಶೇಷನಿಗೆ ಭೂಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಆದಿಶೇಷನ ತನ್ನ ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮನ್ಮಥನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮದನನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹ ತರಲು ಅವನು ತನಗೆ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) ಸಮಾನನೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆ.

12. ವೃಷಭಧ್ವಜ(ಶಿವ)ನೆಡೆಗೆ ತಲುಪುವ ಬಾಣಪಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನಿಂದ ನಮ್ಮ ಕೆಲಸದ ಬಹುಪಾಲು ಈಗಾಗಲೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೀಗ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರ (ದೇವತೆಗಳ) ಇಚ್ಛೆಯೂ ಇದೇ (ಎಂದು) ತಿಳಿ.

ದೇವತೆಗಳು, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ತಾರಕನಂತಹ ರಾಕ್ಷಸರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸು

ಕೈ ತಪ್ಪಿದ ದೇವತೆಗಳು ಕೃಶರಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು, ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದನ್ನೇ ಎಂದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗಕ್ಕೆ ಮನ್ಮಥನು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ಅವನು ದೇವತೆಗಳ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಕೈಗೊಂಡಂತೆ. ದೇವತೆಗಳ ಇಷ್ಟ ಕೂಡ ಇದೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಮದನನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

13. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ದೇವತೆಗಳು ಶಿವನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸೇನಾನಾಯಕನನ್ನು [ತಾರಕನ ಮೇಲೆ] ಜಯಗಳಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾರ ಅಂಗದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನೋ [ಯಾವ ಶಿವ, ವೇದಗಳ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳ ಸ್ಥಾನವೋ; ಸದ್ಯೋಜಾತಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ಥಾನವೋ] ಯಾರು ತನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿದ್ದಾನೋ ಆ ಶಿವನು ಕೇವಲ ನಿನ್ನ ಬಾಣದ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯನು.

ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಲು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಶಂಸಾಪೂರ್ವಕ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶಿವನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಹುಟ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣನು ಆದವಾ ವೇದವೇದಾಂಗಗಳ ಅಥವಾ ಸದ್ಯೋಜಾತಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ಥಾನವು. ಇಂಥಾ ಶಿವನು ತಪೋನಿರತನಾಗಿರುವಾಗ ಅವನ ತಪೋಭಂಗ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಇಂಥಾ ಶಿವನನ್ನು ಪ್ರಚೋತ್ತತ್ತಿ ನಿರತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇನಾನಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣವೊಂದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾನೆ.

14. ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳಾದರೋ ತಂದೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ [ಹಿಮಾಲಯದ] ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶಿವನಿಗೆ ಸೇವೆಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ, ಎಂದು ಅಪ್ಸರೆಯರ ಬಾಯಿಂದ, ನನ್ನಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಆ ಗುಂಪೇ [ಅಪ್ಸರೆಯರೇ] ನನ್ನ ಗೂಢಚಾರರು.

ತಂದೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಶಿವನ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರವಾಗಿದ್ದು ಮನ್ಮಥನ ಕೆಲಸ ಹೆಚ್ಚು ಸುಲಭವಾದಂತಾಯಿತು. ಈ

ಸುಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಮನ್ನಥನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಸಲಹೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

15. ಆದುದರಿಂದ ಕೆಲಸದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹೊರಡು. ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು. ಈ ಉದ್ದೇಶವು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬೀಜವು ಮೊಳಕೆಯಾಗುವ ಮುನ್ನ ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ.

ದೇವತೆಗಳ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ದಂಡನಾಯಕನ ನಿರ್ಮಾಣವೇ ದೇವ ಕಾರ್ಯ. ಇದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವಾದ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯರ ಮಿಲನದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ಬೀಜವು ಮೊಳೆಯಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಭೂಮಿ ಅಗೆಯುವುದು, ಗೊಬ್ಬರ, ನೀರು ಹಾಕುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯರ ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಮನ್ನಥನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

16. ದೇವತೆಗಳ ವಿಜಯದ ಸಾಧನವಾಗಿರುವ ಅವನಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡಲು ಕೇವಲ ನಿನ್ನ ಅಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ (ಆದುದರಿಂದ) ನೀನು ಧನ್ಯನು. ಕಾರ್ಯವು (ಎಷ್ಟೇ) ಕುಲ್ಲಕವಾಗಿರಲಿ (ಅದು) ಇತರ ಎಲ್ಲ ಜನರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಿದ್ದರೆ ಅದು ತಾನೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿತರುವುದು.

ಇತರರಿಂದ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಯಾವನಾದರೂ ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಕೆಲಸ ಎಷ್ಟೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು ಅವನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿತರುತ್ತದೆ. ಮನ್ನಥನ ಕಾರ್ಯವಾದರೋ ಇತರರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು. ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗ ಮಾಡಿ ಅವನು ಪಾರ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಕೇವಲ ಮನ್ನಥನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಪಾರ ಕೀರ್ತಿ ತರುವ ಅವಕಾಶ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮದನನು ಧನ್ಯನೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಉಬ್ಬಿಸುತ್ತಾನೆ.

17. ಈ ದೇವತೆಗಳು ಅಭ್ಯರ್ಥಿಗಳು (ಯಾಚಕರು). (ನೀನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ) ಕೆಲಸ (ವಾದರೂ) ಮೂರೂ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ನಿನ್ನ ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕೆಲಸ ಅತಿ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಲ್ಲದ್ದು. ಆಹಾ! (ಇನ್ನೊಬ್ಬರು) ಆಸೆಪಡುವಂಥಾ ಶೌರ್ಯವುಳ್ಳವನು ನೀನು.

ಇತರರಿಗೆ ವರಕೊಡುವ ದೇವತೆಗಳೇ ಯಾಚಕರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮನ್ನಥನನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕೆಲಸ ಕೂಡ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಲ್ಲ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಮೂರೂ ಲೋಕಗಳ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಮದನನು ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಅತಿ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಮದನನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆಯುವ ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತಲ್ಲ ಎಂದು ಇತರರು ಅಸೂಯೆಪಡುವಂಥಾ ಸಂದರ್ಭ. ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಇಂದ್ರನು ಮನ್ನಥನನ್ನು ಅಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸುತ್ತಾನೆ.

18. ಎಲೈ ಮನ್ನಥನೆ ! (ನೀನಾಗಿ ಕೇಳದಿದ್ದರೂ) ಈ ವಸಂತನು ನಿನ್ನ ಚೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ (ಅವನು) ನಿನ್ನ ಸಹಾಯಕನು. ಬೆಂಕಿಗೆ ಪ್ರಚೋದಕನಾಗು' ಎಂದು ಗಾಳಿಯು ಯಾರಿಂದ (ತಾನೆ) ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ?

ಮೇಘ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ, ಕಮಲ ಸೂರ್ಯರಿಗೆ, ಗಾಳಿ-ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮೈತ್ರಿಯುಂಟು. ಅದೇ ರೀತಿ ಮದನ ವಸಂತರ ಸಂಬಂಧ. ಆದುದರಿಂದ ಮದನನು ತಾನಾಗಿ ಕೇಳದಿದ್ದರೂ ವಸಂತನು ಅವನ ಸಹಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಮದನನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

19. “ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ” ಎಂದು (ಹೇಳಿ) ಪ್ರಸಾದವಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿಯು ಕೊಟ್ಟ, ಹೂ ಮಾಲೆಯನ್ನು (ಸೇವಕನು) ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಒಡೆಯನ (ಇಂದ್ರನ) ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ಮನ್ನಥನು ಹೊರ ಹೊರಟನು. ಇಂದ್ರನು (ತನ್ನ ವಾಹನವಾದ) ಐರಾವತವನ್ನು ನೇವರಿಸುವುದರಿಂದ ಒರಟಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಅವನ (ಮನ್ನಥನ) ಮೈದಡವಿದನು.

ಒಡೆಯನು ತಾನು ಧರಿಸಿದ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಸೇವಕನಿಗೆ ಕೊಡುವುದು ಅನುಗ್ರಹದ ಸಂಕೇತ, ಸೇವಕನು ಅದನ್ನು ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮನ್ಮಥನು ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಡೆಯನು ಸೇವಕನ ಮೈದಡವುವುದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ. ಇಂದ್ರ ಐರಾವತವನ್ನು ಮುದಗೊಳಿಸಲು ಚಾಟಿಯಿಂದ ನೇವರಿಸಿ ಒರಟಾಗಿರುವ ಕೈಯಿಂದ ಮನ್ಮಥನ ಮೈದಡವುತ್ತಾನೆ.

20. ಅವನು (ಮನ್ಮಥನು) (ತನ್ನ ಕ್ಷೇಮದ ಬಗ್ಗೆ) ಶಂಕೆಗೊಂಡಿದ್ದ ವಸಂತ ಮತ್ತು ರತಿಯಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಸ್ವಶರೀರನಾಶದಿಂದಾದರೂ (ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆಯಿಂದಾದರೂ) (ತಾನುಹಿಡಿದ) ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

ಮದನನು ಕೈಗೊಂಡ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗವೆಂಬ ಕಾರ್ಯ ಅಪಾಯಕಾರವಾದುದು ಎಂದು ರತಿಯು ತಿಳಿದಿದ್ದಳು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪತಿಯೊಡನೆ ಶಿವನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಅವಳೂ ಹೊರಟಳು. ಸಹಚರನಾದ ವಸಂತನೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದನು. ಕಾಮನಾದರೋ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಯಾದರೂ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು.

21. ಆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ (ಆತ್ಮ) ಸಂಯಮಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳ ತಪಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ವಸಂತನು ಮನೋಭವನಾದ ಮನ್ಮಥನ ಹೆಮ್ಮೆಯನಿಸಿಕೊಂಡ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ತಾನೇ ತಾನಾದನು (ವಿಜೃಂಭಿಸಿದನು).

ಶಿವನನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥ ಇಟ್ಟ ಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆಯೆಂದರೆ ತನ್ನ ಹೆಮ್ಮೆಯನಿಸಿದ ವಸಂತನನ್ನು ಭೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು. ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಋಷಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆಗೆ ಭಂಗ ಉಂಟುಮಾಡಿದನು.

22. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷವು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಕಾಂಡದಿಂದಲೇ ಚಿಗುರುಗಳ ಸಮೇತ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಿತು. ಗೆಜ್ಜೆಯ ರುಣರುಣನಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಂದರಿಯರ ಪಾದ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷವು ದೋಹದ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಗೆಜ್ಜೆ ನಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾದದಿಂದ ಒದೆಯಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಚಿಗುರು, ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತದೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಕವಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ವಸಂತಋತು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ತತ್‌ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷವು ಸುಂದರಿಯರ ಪಾದಾಘಾತವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂಬೆಗಳಲ್ಲದೆ ಕಾಂಡದಿಂದಲೇ ಚಿಗುರು ಸಮೇತ ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತೆಂದು ಕವಿಯ ವರ್ಣನೆ. (ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರ) ಹಲವು ಮರಗಳು ಸುಂದರಿಯರು ಒದೆಯುವುದು, ಆಲಿಂಗಿಸುವುದು, ಬಾಯ್ತುಂಬ ಮದ್ಯವನ್ನು ಉಗುಳುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಚಿಗುರು ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ದೋಹದ ಕ್ರಿಯೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ದೋಹದ ಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ ವಸಂತನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಚಿಗುರು ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು.

23. ಮಾವಿನ ಚಿಗುರಿನ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಮಧುರಗೊಂಡ (ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ) ಕಂಠದಿಂದ ಗಂಡು ಕೋಗಿಲೆಯು ಮಧುರವಾಗಿ ಹಾಡಿದ ಹಾಡೇ ಗರ್ವಿತ ಲಲನೆಯರ ಸೊಕ್ಕನ್ನು (ಕೋಪವನ್ನು) ಅಡಗಿಸುವ ಸಮರ್ಥವಾದ ಮನ್ಮಥನ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು.

ಕೋಗಿಲೆಯ ಮೇಲೆ ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಪರಿಣಾಮ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದದ್ದೇ. ಮಾವಿನ ಚಿಗುರನ್ನು ತಿಂದು ಕೆಂಪಾದ ಅಥವಾ ಮಧುರವಾದ ಕಂಠದಿಂದ ಕೋಗಿಲೆಯು ಹಾಡಿದಾಗ ಪ್ರಿಯತಮೆಯರು ಇನಿಯರೊಡನೆ ಜಗಳವಾಡಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಮರೆತು ಇನಿಯನ ಸಂಗಕ್ಕೆ ಹಾತೊರೆಯುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಉದ್ದೇಶನ ವಿಭಾವವಾದ ಕೋಗಿಲೆಯ ಹಾಡೇ ಮಾನಿನಿಯರ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಮುರಿಯುವ ಮನ್ಮಥನ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತೆಂದು ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ.

24. ಶಿವನ (ತಪೋ) ವನವಾಸಿಗಳಾದ ತಪಸ್ವಿಗಳು ಕಾಲವಲ್ಲದೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಸಂತಮಾಸದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದು ಹೇಗೋ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತಂದು ಕೊಂಡರು.

ತಪಸ್ವಿಗಳು ಶಿಸ್ತು ಸಂಯಮಗಳುಳ್ಳವರು. ವಸಂತವಾಸದ ಪ್ರಭಾವ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇತ್ತೆಂದರೆ ಇವರೂ ಕೂಡ ಮನೋವಿಕಾರಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಆದರೂ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡರು

25. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಅಪ್ಸರೆಯರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದವನಾದರೂ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನನಾದನು. ಏಕೆಂದರೆ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವ ಪಡೆದಿರುವವರ ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಭಂಗ ಮಾಡಲು ವಿಘ್ನಗಳು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮನ್ಮಥನ ಪ್ರಭಾವ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿರುವಾಗ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಹಾಡಿದರು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರೇ ಆದರೂ ಮನೋ ವಿಕಾರಕ್ಕೊಳಗಾಗುವ ಪರಿಸರ, ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಬಹಿರ್ಮುಖನಾದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಅಪ್ಸರೆಯರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗದೆ ಆತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದನು. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗನಾದ ಶಿವನ ಮೇಲೆ ಇದು ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನೂ ಬೀರಲಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮ ಸಂಯಮಿಗಳ ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಮುರಿಯಲು ವಿಘ್ನಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅರ್ಥಾಂತರ- ನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ.

26. ಎಡ ಮುಂದೋಳಿನಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಬೆತ್ತ ಹಿಡಿದು ಲತಾಗೃಹದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ನಂದೀಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಒಂದು ಬೆರಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ (ಪ್ರಮಥ) ಗಣಗಳಿಗೆ 'ಚಂಚಲ ಚಿತ್ತರಾಗ ಬೇಡಿ' ಎಂದು ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು.

ನಂದಿಯು ಶಿವನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳ ನಾಯಕ ಹಾಗೂ ಶಿವನ ವಾಹನ. ಶಿವನ ಆಶ್ರಮದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಒಡೆಯನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಡ್ಡಿ ಬಾರದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಡೀ ತಪೋವನ ಮದನನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳ-ಗಾಗಿರಲು ಯಾರೂ ಮನೋವಿಕಾರ- ಕೊಳಗಾಗಬಾರದೆಂದು ನಂದಿಕೇಶ್ವರನು ಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು. ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಿದರೆ ಒಡೆಯನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಭಂಗವಾಗುವುದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಬಾಯಿಯ ಮೇಲೆ

ತೋರುಬೆರಳನ್ನಿಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು. ಚಿನ್ನದ ಬೆತ್ತ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಆದರೆ ಸಂಜ್ಞೆ ಮಾಡಲು ಬಲಗೈಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದನು.

27. ಮರಗಳು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರಲು, ಜೇನು ನೋಣಗಳು ನಿಶ್ಯಬ್ದವಾಗಿರಲು, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮೂಕವಾಗಿರಲು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಓಡಾಟ ನಿಲ್ಲಿಸಿರಲು, ಅವನ (ನಂದಿಕೇಶ್ವರನ) ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಇಡೀ ಕಾಡೇ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಂತೆ ತೋರಿತು.

ಜರಾಯುಜ-ಗರ್ಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯ ಮೃಗಾದಿಗಳು ಅಂಡಜ-ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಉದ್ಭಿಜ-ಮೊಳಕೆಯೊಡೆದು ಹುಟ್ಟುವ ಮರ ಇತ್ಯಾದಿ ಮತ್ತು ಸ್ವೇದಜ-ಬೆವರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜೇನುನೋಣ, ಹುಳ ಹುಪ್ಪಟೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ-ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜೀವಿಗಳೂ ನಂದಿಕೇಶ್ವರನ ಶಿಸ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವು. ನೀರವತೆ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇತ್ತೆಂದರೆ ಇಡೀ ಕಾಡೇ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು.

28. ಶರೀರದ ಅಳಿವು (ಸಾವು) ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅವನು(ಮದನನು) ದೇವದಾರು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ (ಶಿವನನ್ನು ನೋಡಿದನು.

ಜಿಂಕೆ ಅಥವಾ ಹುಲಿಚರ್ಮ ಋಷಿಗಳ ಆಸನ. ಶಿವನು ತಪಸುಮಾಡಲು ದೇವದಾರು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ ವೇದಿಕೆ ಹುಲಿ ಚರ್ಮದಿಂದ. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದ ಅವನನ್ನು ವಶೀಕರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ಸಂಯಮಿನಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ (ತ್ಯಂಬಕ)ನೆಂದು ಹೇಳಿ ಶಿವನ ಉರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ಮನ್ಮಥನ ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಅವನ ನಾಶ ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಕವಿಯೇ ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮದನನು ಶಿವನನ್ನು ನೋಡಿದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

29. ಆ(ಯೋಗಸಮಾಧಿ) ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡ ಯೋಚಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಅಸಮ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನನ್ನು (ಶಿವನನ್ನು) ಹತ್ತಿರದಿಂದ ನೋಡಿದ ಮದನನು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಶಕ್ತಿಹೀನವಾದ ಕೈಗಳಿಂದ ಬಾಣಬಿಲ್ಲುಗಳು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲ.

कुर्या हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं ಎಂದು ಹಿಂದೆ (10ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚಿದ ಕಾಮನಿಗೂ ಪ್ರಸ್ತುತ ಶ್ಲೋಕದ ಕಾಮನಿಗೂ ಇರುವ ಭೇದ ಇಲ್ಲಿ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ವೀರನಂತೆ ತೋರಿದ ಮದನ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕುಮಾರ. ಯೋಗ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿವನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದಿರಲಿ, ಆ ರೀತಿ ಯೋಚಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಸಂದರ್ಭ. ಮುಕ್ತಗಣನನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಮದನನ ಕೈಗಳು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ನಡುಗಿದವು. ಅವನ ಅರಿವಿಲ್ಲದಂತೆಯೇ ಕೈಯಿಂದ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದವು.

30. (ಶಿವನನ್ನು ನೋಡಿ) ಬಹುಪಾಲು ನಾಶವಾಗಿದ್ದ ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಶರೀರದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಲು ಎಂಬಂತೆ ಇಬ್ಬರು ವನದೇವತೆಗಳೊಡಗೂಡಿ ಬಂದ ಪರ್ವತರಾಜಕುಮಾರಿ ಅವನಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಳು.

ಹಿಂದೆ (ಸರ್ಗ 1-58) ಪರ್ವತ ರಾಜನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದ ಪಾರ್ವತಿ ಸಖಿಯರಿಬ್ಬರೊಡನೆ (ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಮಾಲಿನ ಅರುಣಗಿರಿನಾಥದ ಪ್ರಕಾರ, ಜಯಾ ವಿಜಯಾ ಇತರರ ಪ್ರಕಾರ) ತಪೋನಿರತನಾದ ಶಿವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವನ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೇ ಹೂವುಗಳನ್ನು ತರುವುದು, ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು (1:60) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೇವೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮದನನು ಇದೇ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸಖಿಯರಿಬ್ಬರೊಡನೆ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಶಿವನನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಮದನನು ಬಹುಪಾಲು ಶಕ್ತಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಪಾರ್ವತಿಯ ಚೆಲುವನ್ನು ನೋಡಿದ ಅವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಮರಳಿದಂತಾಯಿತು ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ಮೂಡಿತು. ಅವಳ ಚೆಲುವಿಗೆ ಶಿವನು ಮಾರುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಧೈರ್ಯ ಅವನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತು.

31. ಸರ್ವಾಂಗದೋಷರಹಿತಳಾದ ಹಾಗೂ ರತಿಗೆ ಕೂಡ ನಾಚಿಕೆ ತರುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿ, ಹೂವಿನ ಬಿಲ್ಲುಳ್ಳವನು (ಮನ್ಮಥನು) ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದ ಶೂಲಪಾಣಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೆಲಸ ಜಯಪ್ರದವಾಗುವುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಆಶಿಸಿದನು.

ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿಯಾದ ರತಿಯು ಸೌಂದರ್ಯದ್ರೋತಕ. ಪಾರ್ವತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯವಾದರೋ ಅವಳಿಗೂ ನಾಚಿಕೆ ತರವಂಥಾದ್ದು. ಇವಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಮನ್ಮಥ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗ ಮಾಡಿ ಅವನು ಪಾರ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಫಲವಾಗುವುದೆಂದು ಮತ್ತೆ ಆಶಿಸಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಶಿವನನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಹೆದರಿ ಕೈಗಳಿಂದ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳು ಬಿದ್ದುದನ್ನು ಅವನು ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಕವಿಯು ಪುಷ್ಪಕಾಪ ಮತ್ತು ಶೂಲಿನ್ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬಿಲ್ಲಿನ ಸುಕುಮಾರತೆಯೂ ಶೂಲಾಯುಧದ ಕಾರಿಣ್ಯವೂ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿವೆ.

32. ನಂದಿಕೇಶ್ವರನು ಅವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ (ಶಿವನಿಗೆ) ಹೇಳಿದನು. ಪ್ರಭುವಿನ ಹುಬ್ಬು ಹಾರಿಸುವಿಕೆಯ (ಸಂಜ್ಞೆ) ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೇಶವು ಅನುಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಬಿಟ್ಟನು.

ನಂದಿಕೇಶ್ವರನು ಶಿವನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳ ನಾಯಕ ಹಾಗೂ ಶಿವನ ವಾಹನ. ಪ್ರಭುವಿಗೆ ಅರಿಕೆ ಮಾಡುವ ಮುನ್ನ ಅಧೀನರು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಗೌರವ ತೋರಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಪಾರ್ವತಿಯಾದರೋ ಮುಗ್ಧೆ. ಶಿವನನ್ನು ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶಿವನ ಬಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ನಂದಿಯು ಶಿವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಆಗಮನದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶಿವನು ಮಾತನಾಡದೆ ಕೇವಲ ಹುಬ್ಬು ಹಾರಿಸುವ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಅವಳು ಒಳಬರಲು ಅನುಮತಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ನಂದಿಯು ಅವಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

33. ಮೊದಲು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ಅವಳ ಸಖಿಯರಿಬ್ಬರಿಂದ ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಕಿತ್ತ ಹಾಗೂ ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಚೂರುಗಳಿಂದ ಬೆರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಶಿರ ಋತುವಿನ ಕೊನೆ ದಿನಗಳ (ಅರ್ಥಾತ್ ವಸಂತಮಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನಗಳ) ಹೂಗಳ ರಾಶಿಯು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ಪಾದಮೂಲದಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು).

ನಾಚಿಕೆ ಹಾಗೂ ಆಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಧೈರ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅವಳ ಇಬ್ಬರ ಸಖಿಯರು ಶಿವನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೂಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಕೆಂಪು ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಚೂರುಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹೂ ರಾಶಿ ವರ್ಣಮಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಮಧುಮಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಈ ಹೂಗಳನ್ನು ಸಖಿಯರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದಲೇ ಕಿತ್ತಿದ್ದರು.

34. ಪಾರ್ವತಿಯೂ ತನ್ನ ಕಪ್ಪು ಗುಂಗುರು ಕೂದಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಸ ಕರ್ಣಿಕಾರ ಹೂವನ್ನು ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುತ್ತಾ (ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಾ), ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊಸ ಚಿಗುರು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರಲು ತಲೆಯಿಂದ ವೃಷಭಧ್ವಜನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಳು.

ಸಖಿಯರು ಶಿವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪಾರ್ವತಿಯು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಳು. ನಾಚಿಕೆ ನಡುಕಗಳು ಇನ್ನೂ ಮಾಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕಿವಿಗೆ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಚಿಗುರೆಲೆಗಳು ಕೆಳಗುರುದಿವವು. ತಲೆಗೂದಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕರ್ಣಿಕಾರ ಹೂವು ಕೂಡ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅವಳು ಬಗ್ಗಿದಾಗ ಸಡಿಲಗೊಂಡಿತು ಅಥವಾ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಕಪ್ಪು ಗುಂಗುರು ಕೂದಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊಳೆಯುವ ಕರ್ಣಿಕಾರವು ಶೋಭೆ ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು.

35. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳದ ಪತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವೆ “ಎಂದು ಅವಳು ಶಿವನಿಂದ ನಿಜವನ್ನೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಳು ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾತ್ಮರ ನುಡಿಗಳು ಎಂದಿಗೂ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ನಮಸ್ಕರಿಸಿದವರಿಗೆ ಆಶೀರ್ವದಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಆದುದರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಶಿವನು ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಶೀರ್ವಾದ ಕೂಡ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಎಲ್ಲ ಹೆಂಡತಿಯರ ಆಶೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರು ಎಲ್ಲ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ತಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾತ್ರ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಥಾತ್ ಇತರ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು. ಶಿವನ ಮಾತು ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯ. ಮುಂದೆ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರನೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದ ಶಿವನೇ ಅಲ್ಲವೆ ಅವಳ ಪತಿಯಾಗುವುದು! ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಶಿವ ಅಥವಾ ಮಹಾತ್ಮರ ನುಡಿಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಹುಸಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಕಾರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಅವರ ನುಡಿಗಳಿಗಿರುತ್ತದೆ.

36. ಅನಂತರ ಗೌರಿಯು ತಪಸ್ವಿ ಶಂಕರನಿಗೆ ತಾಮ್ರ ವರ್ಣದ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ, ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಂಗಾನದಿಯ ಕಮಲದ ಬೀಜಗಳ ಅಕ್ಷಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದಳು.

ಮಕ್ಕಳ ಮನೆಗೆ ಹಾಗೂ ದೇವರ ಗುಡಿಗೆ ಬರಿಗೈಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಬಾರದೆಂಬುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಶಿವನ ಸನಿಹಕ್ಕೆ ಹೋದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಆತನಿಗೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ತಪಸ್ವಿಯಾದವನಿಗೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಮಲದ ಅಕ್ಷಮಾಲೆಯ ಅರ್ಪಣೆಗಿಂತ ಉಚಿತವಾದದ್ದು ಬೇರೇನೂ ಇರಲಾರದು. ಪವಿತ್ರವಾದ ಗಂಗಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಕಮಲಗಳ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಶೇಖರಿಸಿ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅಕ್ಷಮಾಲೆ ಮಾಡಿದ ಗೌರಿಯ ಭಕ್ತಿ ಅನನ್ಯವಾದದ್ದು. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ತನ್ನ ತಾಮ್ರ ವರ್ಣದ ಕೈಗಳಿಂದ ಅವಳು ಶಿವನಿಗೆ ಅಕ್ಷಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದಳು.

37. ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಾದರೋ ಭಕ್ತರ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ ತೊಡಗಿದನು. ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮದನನೂ ಸಂಮೋಹನ ಎಂಬ ವ್ಯರ್ಥವಾಗದ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೂಡಿದನು.

ಶಿವನು 'ರುದ್ರ'ನೆನಿಸಿದರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಭಯಂಕರನಲ್ಲ. ಭಕ್ತರ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ತಾವರೆಯ ಬೀಜದ ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದರ ಹಿಂದೆ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಇದ್ದ

ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಭಾವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ ಅವನು ಅವಳು ಅದನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದನು. ಇಂಥಾ ಸುಸಮಯವನ್ನು ಮದನನು ಬಿಟ್ಟಾನೆ? ಕೂಡಲೇ ಪಂಚ ಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಎಂದಿಗೂ ನಿಷ್ಫಲವಾಗದ ಸಂಮೋಹನವೆಂಬ ಬಾಣವನ್ನು ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೂಡಿದನು.

38. ಅನಂತರ ಅಸಮ (ಮೂರು) ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಅವನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬಲವಾಗಿ ಹಕ್ಕಿ (ದಮನ ಮಾಡಿ) ತನ್ನ ಮನೋವಿಕಾರದ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪ್ರಾಂತಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿ ಹಾಯಿಸಿದನು.

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ ಶಿವನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ತಪಸ್ವಿಗಳ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದರ ಅರಿವಾಯಿತು. ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಬಲವಂತವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಶೋಭೆಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನವರ ಕೈವಾಡವಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿದ ಅವನು ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪ್ರಾಂತ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿ ಸೆ ನೋಡಿದನು.

39. ಬಲಗಣ್ಣಂಚಿನಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದ, (ಬಲ) ಭುಜವನ್ನು (ಸ್ವಲ್ಪ) ಬಗ್ಗಿಸಿದ್ದ, ಎಡಪಾದವನ್ನು (ಮೋಣಕಾಲನ್ನು) (ಸ್ವಲ್ಪ) ಬಗ್ಗಿಸಿದ್ದ, ಮನೋಹರವಾದ (ತನ್ನ) ಬಿಲ್ಲನ್ನು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಎಳೆದಿದ್ದ ಮತ್ತು (ಬಾಣ) ಹೊಡೆಯಲು (ಬಿಡಲು) ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಮನೋಭವ (ಮನ್ಮಥ)ನನ್ನು ಅವನು ನೋಡಿದನು.

ಬಿಲ್ಲಾರರು ಬಾಣಬಿಡಲು ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ (ವೈಶಾಖ, ಮೃಗಲ, ಸಮಪದ ಆಲೀಡ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಡ) ಗಳಲ್ಲಿ ಆಲೀಡ ಒಂದು. ಶಿವನಮೇಲೆ ಬಾಣಬಿಡಲು ಮನ್ಮಥನು ಆಲೀಡ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದನು. ಈ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಮನ್ಮಥನ ಮನೋಹರವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದು. ಬಾಣಬಿಡಲು ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಅದನ್ನು ಬಲಗಣ್ಣಂಚಿನ ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಲು ಸುಲಭವಾಗುವಂತೆ ಬಲಭುಜವನ್ನೂ ಎಡ ಮೋಣಕಾಲನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ

ಬಗ್ಗಿಸಿದ್ದನು ಹೆದೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎಳೆದು ಬಿಲ್ಲು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ತನ್ನ ಗುರಿಯಾದ ಶಿವನ ಮೇಲೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದನು.

40. ತಪೋಭಂಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹುಬ್ಬು ಗಂಟು ಹಾಕಿದುದರಿಂದ ನೋಡಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಅವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ, ಧಗಧಗಿಸುತ್ತಾ ಮೇಲೆದ್ದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಬೆಂಕಿಯು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಹೊರಬಿದ್ದಿತು.

ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಮದನನು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಶಿವನ ಕೋಪ ಮಿತಿ ಮೀರಿತು. ಇದು ಅವನು ಹುಬ್ಬುಗಂಟು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಮುಖ ನೋಡಲು ಭಯಂಕರವಾಗಿತ್ತು. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಹೊಳಪು ಧಗಧಗಿಸುವ ಉರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆಂಕಿಯಾಗಿ ಹೊರಬಿತ್ತು.

41. “ಪ್ರಭುವೆ, ಕೋಪವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡು, ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊ”, ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಮಾತುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಶಿವನ (ಮೂರನೆಯ) ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆಂಕಿಯು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿ ಮಾಡಿತು.

ಇಂದ್ರನು ವಹಿಸಿದ್ದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮದನನು ಸಫಲನಾಗುತ್ತಾನೋ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಆಕಾಶದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಶಿವನ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ ಬೆಂಕಿಯು ಜ್ವಾಲೆ ಹೊರಬಿದ್ದಿತು. ಇದರಿಂದ ಮದನನಿಗೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಕೋಪವನ್ನು ಹಿಂದೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಶಿವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆದರೆ ವೇಳೆ ಮೀರಿತ್ತು. ಮದನನು ಆಗಲೇ ಭಸ್ಮದ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನು.

42. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಎರಗಿ ಬಂದ ಕಠೋರ ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಳಿಸಿದ

ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ರತಿಯು ಮುಹೂರ್ತ ಕಾಲವಾದರೂ ಗಂಡನಿಗೆ ಬಂದೊದಗಿದ ವಿಪತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಯದವಳಾಗಿ (ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ) ಉಪಕೃತಳೇ ಅದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಳು.

ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ಉರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಮನ್ಮಥನೆಡೆಗೆ ಎರಗಿದ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ರತಿ, ಕೂಡಲೇ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದಳು. ಮೂರ್ಛೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಸ್ತಂಭಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರ್ಛೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಗಂಡನಿಗೆ ಬಂದೊದಗಿದ ಮೃತ್ಯು ರತಿಯ ಅರಿವಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮೂರ್ಛೆಯು ಅವಳಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನೇ ಮಾಡಿತೆಂದು ಕವಿಯು ಉತ್ತೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

43. ತಪಸ್ವಿಯಾದ ಶಿವನು ಸಿಡಿಲು ಮರವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ತಪಸ್ಸಿನ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಲೇ ನಾಶ ಮಾಡಿ ಹೆಂಗಸರ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನೇ ನಿವಾರಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ ತನ್ನ ಭೂತಗಣಗಳೊಡನೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಅಲ್ಲಿಂದಹೊರಟು ಹೋದನು.

ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಮರದ ನಾಶ ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಶಿವನು ತನ್ನ ಉರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶ ಮಾಡಿದನು. ಅವನು ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿದರೆ ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಅವನ ಸೇವೆಗೆ ಅಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲುವಳು, ಹೆಣ್ಣಿನ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಗಂಡನಿಗೆ ಬೆಂಕಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಟ್ಟ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತರುವುದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ರತಿದೇವಿಯ ಗೋಳಾಟ ಮನ ಕರಗುವಂತಿದ್ದು ಇದೂ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯೇ. ಆದುದರಿಂದ ಶಿವನು ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಭೂತ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಬೇರೆಡೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

44. ಪರ್ವತ ರಾಜಕುವರಿಯು ಉನ್ನತಭಾವದ (ಎತ್ತರವಾದ ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ತಂದೆಯ ಅಭಿಲಾಷೆ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಮನೋಹರವಾದ ಶರೀರ (ಎರಡೂ) ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿದು, (ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ) ಸಖಿಯರಿಬ್ಬರ ಎದುರಿಗೆ ಆಯಿತೆಂದು ಹೆಚ್ಚು ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಶೂನ್ಯ ಹೃದಯಳಾಗಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋದಳು.

ಮದನದಾಹದ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಘಟನೆ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಕುಗ್ಗಿಸಿತು. ಅವಳ ಮನೋವೇದನೆಯ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಬಹುದು: ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಗೌರವದಿಂದ ತಲೆ ಎತ್ತಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಶಿವನನ್ನೇ ಅಳಿಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹಂಬಲ ಹೊತ್ತಿದ್ದ ತಂದೆಯಾದ ಪರ್ವತರಾಜನಿಗೆ ಶಿವನು ಹೇಳದೆ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋದದ್ದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಅಪಮಾನ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸೌಂದರ್ಯದ ಖನಿ ಎನಿಸಿದ್ದ ತಾನು ಶಿವನನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲಾರದೆ ಹೋದದ್ದು ಅವಳ ಹೆಮ್ಮೆಗೆ ಬಂದೊದಗಿದ ದೊಡ್ಡ ಪೆಟ್ಟು. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ರಾದ್ಧಾಂತ, ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಸಖಿಯರ ಎದುರಿಗೇ ಆದದ್ದು. ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯ ಮನಸ್ಸುಳಾದ ಪಾರ್ವತಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮನೆ ಸೇರಿದಳು.

45. ರುದ್ರನ ಕೋಪದ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಅನುಕಂಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಮಗಳನ್ನು, ಸುರಗಜವು ದಂತಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ತಾವರೆಯ ದಂಟನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಹಿಮವಂತನು ಕೂಡಲೇ ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ವೇಗದ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಬಂದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದು ಹೋದನು.

ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಕಣ್ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಹೋದ ಘಟನೆಯಿಂದ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಶಿವನ ಸ್ವಭಾವದ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ ತಿಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆದರಿದ ಪಾರ್ವತಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ್ದಳು. ಹಿಮವಂತನೂ ನಡೆದ ವಿಷಯ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಘಟನೆ ನಡೆದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದುಮಗಳನ್ನು ಎರಡೂ ತೋಳುಗಳಿಂದ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿದನು. ಇದು ಸುರಗಜವು ಎರಡು ದಂತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ತಾವರೆಯ ದಂಟನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಂತಿತ್ತು. ಇಂಥಾ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನೊಂದ ಜೀವಕ್ಕೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳ ಆಸರೆಗಿಂತ ಉತ್ತಮವಾದುದು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೆ? ಅಪಮಾನಿತರಾದವರು ಆಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಡೆ ಹೋಗುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಹಿಮವಂತನೂ ಮಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ವೇಗವಾಗಿ ಅರಮನೆಗೆ ನಡೆವಾಗ ಶರೀರ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದವನಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದನು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

KUMARASAMBHAVAM

CANTO III

TRANSLATION

1. The thousand eyes of Indra suddenly turned towards Cupid in preference to the other gods; for, in general, the regard of masters towards their subordinates is fluctuating, being conditioned by expediency.
2. Cupid was requested by Indra to take a seat provided for him next to his own. He, in turn, bowed down his head to his master by way of acknowledging the favour and began to converse with him in confidence.
3. (Cupid said) "Command me, Oh lord, who knows the worth of men, to achieve anything for you in the three worlds, so that I may have the favour of your recognition of me better enhanced by your command.
4. "By whose long and severe austerities, coveting your position, has your jealousy been roused? For he shall be controlled by this bow of mine on which a shaft is already fixed.
5. "Who, not approved of by you, has resorted to the path of salvation, frightened by the misery of rebirth? He shall remain bound for long by the side glances, which are enticing on account of the dancing movements of the eyebrows of pretty women.
6. "Who is that foe of yours, trained though he might have been in Conduct, by Shukracharya

himself, whose Artha (Wealth) and Dharma (Virtue) I shall destroy, by employing sense-pleasure.

7. “O hero, compose yourself; let your thunderbolt take rest. Of no significance is any enemy of the gods, for with his prowess of arms rendered nought by my arrows, he would even be frightened by the quivering lips of angry women.
8. “When, by your grace, with mere flowers as my weapon, and the season of Spring alone to assist, I can unhinge the firmness of Shiva Himself, he wielder of the Pinaka bow, what to speak of other archers ?”
9. Then Indra, removing his foot resting on his thigh, and placing it on the foot-stool, honouring it as it were, spoke the following words to Cupid, who had already given expression to his power of accomplishing the very object contemplated upon by Indra.
10. “O friend, all that you have said is becoming of you. Both yourself and the thunder-bolt are my weapons. But while the thunderbolt is powerless against those who are mighty by the power of austerities you have universal access as well as success.
11. “I know your worth, as being equal to mine and hence will I entrust you with a work of importance; even as Sesha, the lord of the serpents, because of his capacity to bear the earth, is directed by Krishna to bear his body.

12. “While recounting that you could make even Shiva the target of your arrows, you have almost assented to the deed we contemplated; there-fore know that alone to be the desired object of us, who partake of the offerings of sacrifices but who have formidable enemies.
13. “These gods desire a commander born of Iswara, for the conquest of Taraka, but that Lord Shiva who, though himself being the abode of all the Vedas, is immersed in the meditation of the Absolute, can be conquered only by a single shaft of yours.
14. “ I have heard from the celestial nymphs, who as a group move on secret errands of mine, that the daughter of the Lord of the mountains, at her father’s bidding, is attending upon the Eternal (Shiva) engaged in austerities on the upper regions of the Himadri.
15. “Therefore proceed to accomplish the work of the gods. This goal (of awakening Shiva’s longing for Parvati) is attainable only with the help of another (the presence of Parvati near Shiva) and requires you as the important agent just as the sprout from a seed needs water before emerging out.
16. “You are fortunate in so far as only your arrow has the capacity to reach Shiva, through whom alone the gods can attain victory. For, an act which none else can achieve, however insignificant it may be, always redounds to the glory of the one that achieves it.

17. “Enviably indeed is your prowess, for the gods themselves are your suppliants, in a task which can be accomplished by your bow alone for the benefit of the three worlds, without much trouble.
18. “This Spring, O Cupid, because of his association with you is in readiness to help you of his own accord; for, who can indeed dissuade the wind from fanning the fire?”
19. Bowing down his head before Indra, Cupid accepted his command as one would respectfully receive a garland from one’s master and made ready to start, while Indra with his hand, hardened on account of stroking Airavata (the Celestial Elephant) patted his body.
20. Accompanied by his beloved friend Spring and followed by his apprehensive wife Rati, Cupid, praying for the fulfilment of the deed even at the cost of his body, proceeded to the hermitage of Shiva, the Eternal, on the Mount Himavat.
21. Spring who now waxed forth in all his glory, to the detriment of self-controlled ascetics in their practice of concentration embodied in his manifestation the pride of Cupid, the mind-born.
22. The Ashoka tree, at once blossomed forth into flowers and tender sprouts, right from its stem, without requiring to be touched by the feet of pretty women, with jingling anklets.

23. The sweet note of the male cuckoo whose throat was reddened by its tasting the mango sprout, itself became the tactful word of Cupid, capable of disarming the anger of women.
24. The ascetics residing in the grove of Shiva, noticing the untimely appearance of Spring, somehow managed to retain mastery over their minds whose turbulence they could control only with great effort.
25. At this moment, Shiva though listening to the songs of celestial nymphs, still remained absorbed in his own Self; for, obstacles can never disturb the concentration of those endowed with self-mastery.
26. Nandin, who was guarding the entrance to Shiva's creeper-bower, with his golden staff resting on his left forearm signalled the attendant-host not to waver by the mere act of placing his finger on his mouth.
27. As a consequence of his command, the entire forest with its trees unmoving, the bees not humming, the birds not chirping and other animals keeping quiet, was, as it were, a painted picture,
28. There, under a 'Devadaru' tree, on a seat spread over with tiger-skin, Cupid whose death was near at hand, saw the Three-eyed Ascetic God Shiva, poised in Veerasana, with the upper part of his body held erect and forward and both the shoulders falling in, and the palms together turned upwards resembling a

full-blown lotus, resing in the middle of his lap.

29. Seeing Shiva as described above at closequarters, unconquerable even in imagination, Cupid ailed to notice that his bow and arrow had slipped out of his hands which faltered on account of fear.
30. At this juncture was seen by him, Parvati, the daughter of the Lord of the mountains, followed two sylvan deities reviving as it were by theauty of her form, his strength which had well-nigh vanished
31. Beholding her faultless in every limb causing even Rati to blush, the flower-bowed Cupid desired again the fulfilment of his deed in respect of the Trident-God, who had conquered his senses.
32. Nandin, having bowed down to Him, announced the daughter of the Mountain who had come there to wait upon Him and ushered her in who, by the mere indication of the Lord's eye-brows, had secured permission to enter.
33. At the feet of the Three-eyed God was strewn an offering of flowers of Spring, plucked with their own hands and interspersed with bits of sprouts by her two friends, after their first bowing down.
34. Uma too made a bow to the Bull-ensigned Lord with her head, causing thereby the slipping of the sprout decorating her ear and the

- loosening of the Karnikara flower looking graceful in the midst of her dark curly hair.
35. She was truly blessed by the Lord when he said, "May you obtain a husband devoted to none other than you"; for, the words of the great never lend support to a contrary meaning in the world.
 36. Then, Gauri, with her rosy hand offered to the ascetic Lord a rosary of lotus-seeds of the Celestial Ganges, dried up by the rays of the Sun.
 37. As the Three-eyed God proceeded to accept it out of regard for his devotees, the flower-bowed Cupid fixed on his bow the never failing arrow known as 'Sammohana'.
 38. The un-even-eyed God, being self controlled, well subduing again the agitation of his senses, cast forth a glance in all directions round him, in order to ascertain the cause of the disturbance of his mind.
 39. He saw Cupid ready to strike (at him) with his fist drawn up to the corner of his right eye, his shoulder bent, his left leg slightly lowered and his beautiful bow bent circular.
 40. Then suddenly, a blazing fire with flames rising up, issued forth from the third eye of Shiva, whose anger had increased owing to the outrage on his austerities and whose face had become terrible to behold, because of the knitting of his eye-brows.

41. While the words of supplication of the Gods to Shiva to restrain His anger filled the sky, the fire emanating from His eye reduced Cupid to ashes.
42. Rati was done a good turn as it were, by the swoon caused by the great calamity which paralysed the functioning of her senses, thereby making her unconscious, for a while, of the death of her husband.
43. The Lord of the Creatures, desirous of avoiding the company of women, disappeared along with his attendant hosts after having quickly destroyed him, the obstructor to his austerity, as a thunder-bolt would destroy a tree.
44. Realizing the futility of the hopes of her noble father as well as the beauty of her own body and with her humiliation increased by the presence of her friends, the daughter of Mountain, feeling desolate at heart, with great difficulty, set forth towards her home.
45. Like a celestial elephant bearing a lotus plant stuck in his tusks, the (Lord of the) Mountain carrying in his arms his daughter, who had closed her eyes, frightened by the wrath of Rudra, and who deserved to be consoled, went his way back with his limbs extended on account of speed.

Thus ends the third Canto of the **Kumarasambhavam** styled the **Burning of Cupid**.

Kumarasambhavam Notes

1. मह्यते पूज्यते इति मघवन्-इन्द्रः one who is worshipped in vedas - the giver of gifts. मघोनः-षष्ठी एक वचनम् तिस्राः दशाः येषां ते-त्रिदशाः- those who have only three stages. तृतीयादशा (यौवनाख्यादशा) येषां ते gods who are always in youth state त्रिरावृत्तादशात्रिदशाः-प्रयोजनापेक्षिया-प्रभूणांप्रायश्चलं-गौरवमाश्रितेषु Behaviour of masters towards their servants for accomplishment if some object in view. अर्थान्तरन्यासालङ्कारह
2. आसनस्य संनिकृष्टं-आसनसंनिकृष्टं षष्ठीतत्पुरुषसमासः विसृष्टाभूमिः यस्मै सः-विसृष्टभूमिः बहुव्रीहिसमासः ।
3. लोकेषु-in the three worlds-स्वर्ग, मर्त्य and पाताल।
4. आहितः सायकः यस्मिन्-आहितसायकः ।
5. चतुर्वर्गः-धर्म-अर्थ-काम-मोक्षाः पञ्चक्लेशाः-अविद्यास्मित-रागद्वेषाभिनिवेशाः । पुनर्भवेक्लेशाः-पुनर्भवेक्लेशाः तेभ्यः भयं-पुनर्भवेक्लेशभयः पञ्चमीतत्पुरुषसमासः ।
6. उशनस्-शुक्राचार्याः भृगोः पुत्रः दैत्यानां गुरुः योगाचार्यः प्रयुक्तः रागएवप्रणिधिः येन सः प्रयुक्तरागप्रणिधिः-तृतीयातत्पुरुषसमासः ।
7. मोघीकृतं बाहुवीर्यं यस्य सः-मोघीकृतबाहुवीर्यः बहुव्रीहिसमासः। सुराणाम् अरिः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः।

8. पिनाकः पाणौ यस्य सः-पिनाकपाणिः बहुव्रीहिसमासः
कुसुमम् आयुधं यस्य सः-कुसुमायुधः-बहुव्रीहिसमासः ।
9. आखण्डलः=इन्द्रः आक्रान्त्यासम्भावितंसम्भावितंपादपीठयेनसः
आक्रान्तिसम्भावितपादपीठः ।
10. सर्वतः गन्तुंशीलमस्येति सर्वतोगमि ।
11. शेषः-chief of serpents , with his thousand
hoods supports the universe.
12. यज्ञस्य अंशः यज्ञांशः । तं भुञ्जति इति यज्ञांशभुक् ।
वृषाङ्कः वृषः अङ्कः यस्य सः बहुव्रीहिसमासः ।
13. सेनां नयतीति सेनानी । ब्रह्मा आङ्गभूः यस्यसः ब्रह्माङ्गभूः
बहुव्रीहिसमासः । ब्रह्मणः ब्रह्मदेवस्य अङ्गात्जातः तनयः
इत्यर्थः । सद्योजातः वामदेवः तत्पुरुषः अघोरः ईशानः
चइतिपञ्चब्रह्माणिशिवस्यपञ्च आननानि । योजितः आत्मा येन
सः-योजितात्मा-बहुव्रीहिसमासः ।
14. बीजेन साध्यो आङ्कुरः-बीजाङ्कुरः-मध्यमपदलोपी कर्मधारय
समासः । अन्यः अर्थः अर्थान्तरः ।
15. कृतम् अस्याम् अस्ति इति-कृती ।
16. स्पृहयितुं योग्य स्पृहणीयम् ।
17. प्रतिवस्तूपमालङ्कारः-Here wind and spring
rendering assistance even without being
requested in the manner of वस्तुसमीरणः-wind
and प्रतिवस्तुहुताशनः-fire.

मनः मथ्नाति इति मन्मथः ।

हुतम् अश्नाति इति हुताशनः ।

18. शेषा-प्रसादन्निजनिर्माल्यदानेशेषेतिकीर्तिता-garland placed on deities taken as gift by the worshipper. Whether Cupid actually received a garland or just accepted the orders of Indra, as if he received a garland is not quite clear. If he received उपमालङ्कारः, if not then उत्प्रेक्षालङ्कारः।
19. अङ्घ्रस्य व्ययः-अङ्घ्रव्ययः तेन प्रार्थिता कार्यसिद्धिः येन सः- बहुव्रीहिसमासः ।
20. समाधिः-fixing the mind steadily on a single point. सङ्कल्पयोनिः-मन्मथः Cupid, जुजृम्भे-लिट्लकार प्रथमपुरुष एकवचनम् ।
21. पल्लवैः सह वर्तन्त इति सपल्लवानि असूत-सू (प्राणिगभरविमोचने) धातोः लङ्कार प्रथम पुरुष एकवचनम्। आशिञ्जितानि नूपुराणि यस्य सः आशिञ्जितनूपुरम् बहुव्रीहि समासः ।
22. द्विरेफः-भृङ्ग Bee Good example of उत्प्रेक्षा । The fresh sprouts served as feathers, and the bees settling on them are exaggerated as the letters in the name of Cupid. Black bees looked like black ink writings .
23. प्रशस्तं मनः अस्याः अस्तीति-मनस्विनी । चूतस्य अङ्कुराः, तेषाम् आस्वादः, तेनकषायाः कण्ठःयस्यसः चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः-बहुव्रीहि समासः । चुकूज-कूज्धातुः लिट्लकार प्रथमपुरुषः एकवचनम् ।

24. स्थाणोः वनं ओकः येषांते-स्थाणुवनौकसः (तपस्विनः) बहुव्रीहिसमासः । मधोः प्रवृत्तिः मधुप्रवृत्तिः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
25. अर्थान्तरन्यासालङ्कारः । Shiva was master of himself आत्मेश्वरः and as such his meditations were not disturbed.
26. Nandin was guarding the entrance to Shiva प्रथमगणः । लतानिर्मितंगृहं लतागृहं तस्य द्वारं लतागृहद्वारं लतागृहद्वारंगतः लतागृहद्वारगतः द्वितीयातत्पुरुषसमासः ।
27. Typical species from the four kinds of creation उद्भिज-वृक्षादयः, स्वेदज-द्विरेफादयः, अण्डज-खगादयः and जरायुज-मनुष्यमृगादयः ।
28. शार्दूलस्य चर्म-शार्दूलचर्म षष्ठीतत्पुरुषसमासः । त्रीणि अम्बकानि यस्य सः-त्र्यम्बकः (त्रियम्बकः)-बहुव्रीहिसमासः । आसन्नः शरीरस्य पातः यस्य सः- आसन्नशरीरपातः-बहुव्रीहिसमासः ।
29. न धर्षितुं शक्यः अधृष्यः-नञ्त्पुरुष समासः । अयुग्मं नेत्रम्-बहुव्रीहिसमासः ।
30. स्थातुं शीलमेषामितिस्थावरः । स्थावराणां राजा-स्थावरराजः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
31. सर्वेषु अवयवेषु अनवद्याम् सर्वावयवानवद्याम् ह्लियः पदम्-ह्रीपदम्-षष्ठीतत्पुरुषसमासः । पुष्पाणि एव चापं यस्य सः-पुष्पचापः-बहुव्रीहिसमासः । जितानि इन्द्रियाणि येन सः-जितेन्द्रियः-बहुव्रीहिसमासः । शूलम् अस्य अस्ति इति शूली।

आशंशसे-लिट्लकारः प्रथमपुरुषः एकवचनम्-आङ्शासु
इच्छायाम् ।

32. भ्रुवःक्षेपः भ्रूक्षेप एव-भ्रूक्षेपमात्रं, तेन अनुमतः प्रवेशः यस्याः
सा-भ्रूक्षेपमात्रानुमतः बहुव्रीहिसमासः।

33. स्वहस्तेन लूनः-तृतीयातत्पुरुषसमासः । पल्लवानां भङ्गाः
पल्लवभङ्गाः तैः भिन्नः-पल्लवभङ्गभिन्नः- षष्ठीतत्पुरुष,
तृतीयातत्पुरुषसमासः । शिशिरस्य अत्ययः यस्मिन्सः-
शिशिरात्ययः-बहुव्रीहिसमासः पुष्पाणाम् उच्चयः पुष्पोच्चयः
षष्ठीतत्पुरुषसमास ।

34. नीलाः च ते अलकाः नीलालकाः, कर्मधारयसमासः तेषां मध्ये
शोभते इति-नीलालकमध्यशोभि । नवं च तत् कर्णिकारं च
नव-कर्णिकारम् । कर्मधारयसमासः । कर्णात् च्युतः पल्लवः
यस्य सः कर्णच्युतपल्लवः बहुव्रीहिसमासः। शिशिरस्य अत्ययः
यस्मिन्सः-शिशिरात्ययः-बहुव्रीहिसमासः वृषभःध्वजः यस्य सः-
वृषभध्वजः-बहुव्रीहिसमासः ।

35. अन्यां न भजति इति अनन्यभाक् । ईश्वराणां व्याहृतयः
ईश्वरव्याहृतयः षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

36. योगग्निदग्धदेहासापुनर्जाताहिमालये ।

राकेन्दुकुन्दधवला अतोगौरीतिसास्मृता ॥

गिरौ शेते इति गिरिशः । ताम्रस्य रुक् इव रुक्मस्य सः
ताम्ररुक्, बहुव्रीहिसमासः भानवः सन्ति अस्य इति भानुमान्।
मन्दाकिन्याः पुष्कराणि-मन्दाकिनीपुष्कराणितेषांबीजानि, तेषां
माला-मन्दाकिनीपुष्करबीजमाला षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

37. त्रीणि लोचनानि यस्य सः त्रिलोचनः-बहुव्रीहिसमासः ।
संमोह्यते अनेन इति संमोहनम् । कामस्य पञ्चबाणेषु एकः।
संमोहनस्तापनश्चशोषणस्स्थम्भनस्तथा । उत्साहनश्चकामस्य-
पञ्चबाणाः प्रकीर्तिताः ॥ समधत्त-संपूर्वकधाधातोः आत्मनेपदि
लुङ्लकार प्रथमपुरुष एकवचनम्।
38. न युग्मानि नैत्राणि यस्य सः-अयुग्मनेत्रम् बहुव्रीहिसमासः ।
इन्द्रियाणां क्षोभः इन्द्रियक्षोभः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः । स्वस्य
चेतः स्वचेतः, स्वचेतसः विकृतिः स्वचेतविकृतिः-षष्ठीतत्पुरुष
समासः । द्रष्टुम् इच्छुः दिदृक्षुः ।
39. आकुञ्चितः सव्यपादः यस्य सः आकुञ्चितसव्यपादः
बहुव्रीहिसमासः । When a bowman is poised to
strike an arrow, his left leg will be lowered.
Five poses of archers धनुधारिणां स्तानानि पञ्च-
वैशाखः, मण्डलः, समपदः, आलीढः, प्रत्यालीढः च
दक्षिणश्च अपाङ्गश्च दक्षिणापाङ्गः कर्मधारयसमासः । आत्मा
योनिः यस्य सः-आत्मयोनिः-बहुव्रीहिसमासः ।
40. तपसः परामर्शः तेन विवृद्धः मन्युः यस्य सः
तपपशमर्शविवृद्धमन्युः बहुव्रीहिसमास । भ्रुवोः भङ्गः-भ्रूभङ्गः,
दुःखेन प्रेक्षितुं योग्यं-दुष्प्रेक्ष्यं, भ्रूभङ्गेण दुष्प्रेक्ष्यं मुखं यस्य सः-
भ्रूभङ्गदुष्प्रेक्ष्यमुखः बहुव्रीहिसमासः । उद्गता अर्चिः यस्य सः-
उदर्चिः बहुव्रीहिसमासः ।
41. भवस्य नेत्रात् जन्म यस्य सः-भवनेत्रजन्मा-बहुव्रीहिसमासः ।
भस्म एव अवशेषः यस्य सः भस्मावशेषः ।

42. न ज्ञातम्-अज्ञातम्-नञ् तत्पुरुषसमासः । भर्तुः व्यसनम्-भर्तुव्यसनम्-षष्ठीतत्पुरुषसमासः । अज्ञातं भर्तुव्यसनं यया सा-अज्ञातभर्तुव्यसना-बहुव्रीहिसमासः । कृतः उपकारः यस्याः सा-कृतोपकारा-बहुव्रीहिसमासः । शिवस्य रौद्ररस रतिदेव्याः करुणरसयोः मध्ये सङ्क्रमणस्थितिवर्णनम् । रतिविलापस्यनान्दी।
43. भूतानां पतिः भूतपतिः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः । वनस्पतिं वज्र इव अवभज्य । like a thunderbolt felling a tree उपमालङ्कारः ।
44. उद्गतंशिरः यस्य सः-उच्छिराः-बहुव्रीहिसमासः । अक्षणोः समीपम् समक्षम् अव्ययीभावसमासः । आत्मनः जायत इति आत्मजा, शैलस्य आत्मजा शैलात्मजा-षष्ठीतत्पुरुषसमासः।
45. रुद्रस्य संरम्भः-रुद्रसंरम्भः तस्मात् भीति-रुद्रसंरम्भभीतिः-पञ्चमीतत्पुरुषसमासः । मुकुलिते अक्षिणी यस्याः सा-मुकुलिताक्षी-बहुव्रीहिसमासः । सुराणां गजः-सुरगजः षष्ठीतत्पुरुषसमासः । वेगेन दीर्घीकृतम् अङ्गं यस्य सः-वेगदीर्घीकृताङ्गः-बहुव्रीहिसमासः । प्रतिपथागतिः यस्य सः-प्रतिपथागतिः-बहुव्रीहिसमासः ।

* * *

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ-ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯ:-

ಅರ್ಜುನವಿಷಾದಯೋಗ:

ಪೀಠಿಕೆ

ಭಗವದ್ಗೀತೆ - “ಪೂಜ್ಯ ಭಗವಂತನ ಹಾಡು” ಅಥವಾ ಸರಳವಾಗಿ ‘ಗೀತಾ’ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಪವಿತ್ರ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥವು ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದರ್ಶನಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭಾರತೀಯರ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಒಟ್ಟು 700 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ‘ಗೀತೋಪನಿಷತ್’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸಮಸ್ತ ವೇದವೇದಾಂತಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ‘ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ’ ಅಥವಾ ‘ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಉಪನಿಷದ್’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಞಾನ’ ‘ಕರ್ಮ’ ಮತ್ತು ‘ಭಕ್ತಿ’ ಎಂಬ ಮೂರು ಸಾಧನಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಧಾರವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ‘ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದ 25ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 42ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೆ ಒಟ್ಟು 18 ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಗೀತೆಯು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷಿಮುನಿಗಳ ದಿವ್ಯದರ್ಶನದಿಂದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ವೇದವ್ಯಾಸರೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮಹಾಭಾರತದ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪಾಂಡವರು ಮತ್ತು ಕೌರವರು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ‘ಗೀತೆ’ಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯುದ್ಧವು ದ್ವಾಪರ-ಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ 18ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ 3102 ರಂದು ಅರ್ಜುನನ ಮೊಮ್ಮಗ ಪರೀಕ್ಷಿತನು ಕೌರವರ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರಿದಾಗ

ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ದುಃಖ ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆಯ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಆಚರಣೆಗೆ ತಂದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಾನವನು ಉದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಾನೆ. ದೇವರ ಉಪಾಸನೆ, ಲೋಕ ಜೀವನ, ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನೆ ಇವು ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವಾಗಿ ಸೇರಿ ಉತ್ತಮ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

Bhagavad-Gita – “Song of the Blessed Lord” or simply known as ‘Gita’ is a sacred Hindu scripture considered among the most important texts in the history of literature and philosophy. It comprises 700 verses and is a part of Mahabharata. Bhagavadgita is also called ‘Gitopanishat’, implying its having the status of an Upanishat. The very essence of Vedanta [Upanishat] is summarised here, so it is also called ‘Mokshashastra’ or ‘upanishat of the upanishats’. In this text the three means ‘Jnana’ ‘Karma’ and ‘Bhakti’ are recognised as a basis to enjoin oneself with the Supreme. Hence it is also called by the name ‘Yoga Shastra’.

The Bhagavadgita occurs in the Bhishmaparva of the Mahabharata and comprises 18 chapters from the 25th to 42nd chapter. The authorship of Mahabharata is traditionally ascribed to illuminated sage Vedavyasa, so called as he is the compiler of all Vedas. The scene of the delivery of ‘Gita’ by Sri Krishna to Arjuna is laid on the battlefield of Kurukshetra where the Pandavas and the Kauravas had assembled their armies for war.

According to tradition the battle was fought at the end of the Dvapara-yuga. The Kaliyuga is believed to have started on 18th February 3102 BC when Parikshit, grandson of Arjuna ascended the throne of the Kauravas. Lord Krishna imparted Vedic dharma to Arjuna who had sunk into the sea of sorrow and delusion with the idea that the Dharma would surely propagate if it is accepted and put it into practice by people who are endowed with an abundance of good qualities. The worship of God, the life of the world, and thinking about the nature of the soul complement each other and have an important place in leading a good life. Lord Krishna has shown in the Bhagavad Gita that they should be collected in a comprehensive manner.

अथ प्रथमोऽध्यायः (२० श्लोकाः) सङ्ग्रहः

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय ॥१॥

सञ्जय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥२॥

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥३॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥४॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः ॥५॥

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥६॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ॥७॥

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिञ्जयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥८॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥९॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥१०॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥११॥

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।
प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥१२॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

अर्जुन उवाच

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥१३॥

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।

आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥१४॥

ಶ್ವಶುರಾನ್ಸುಹೃದಶ್ಚೈವ ಸೇನಯೋರುಭಯೋರಪಿ |

ತಾನ್ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಸ ಕೌಂತೇಯಃ ಸರ್ವಾನ್ಬನ್ಧೂನವಸ್ಥಿತಾನ್ ||೧೫||

ಕೃಪಯಾ ಪರಯಾವಿಷ್ಟೋ ವಿಷಿದನ್ನಿದಮಬ್ರವೀತ್ |

ದೃಷ್ಟ್ವಮಂ ಸ್ವಜನಂ ಕೃಷ್ಣಾ ಯುತುಸ್ತುಂ ಸಮುಪಸ್ಥಿತಮ್||೧೬||

ಸೀದಂತಿ ಮಮ ಗಾತ್ರಾಣಿ ಮುಖಂ ಚ ಪರಿಶುಷ್ಯತಿ |

ವೇಪಥುಶ್ಚ ಶರೀರೇ ಮೇ ರೋಮಹರ್ಷಶ್ಚ ಜಾಯತೇ ||೧೭||

ಗಾಂಢೀವಂ ಸ್ತ್ರಂಸತೇ ಹಸ್ತಾತ್ವಕ್ವಚೈವ ಪರಿದಹ್ಯತೇ |

ನ ಚ ಶಕ್ನೋಮ್ಯವಸ್ಥಾತುಂ ಭ್ರಮತೀವ ಚ ಮೇ ಮನಃ ||೧೮||

ನಿಮಿತ್ತಾನಿ ಚ ಪಶ್ಯಾಮಿ ವಿಪರೀತಾನಿ ಕೇಶವ |

ನ ಚ ಶ್ರೇಯೋಽನುಪಶ್ಯಾಮಿ ಹತ್ವಾ ಸ್ವಜನಮಾಹವೇ ||೧೯||

ತಸ್ಮಾನ್ನಾರ್ಹಾ ವಯಂ ಹಂತುಂ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ಸವಬಾನ್ಧವಾನ್ |

ಸ್ವಜನಂ ಹಿ ಕಥಂ ಹತ್ವಾ ಸುಖಿನಃ ಸ್ಯಾಮ ಮಾಥವ ||೨೦||

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ-1ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ-ಅರ್ಜುನವಿಷಾದಯೋಗ (ಸಂಗ್ರಹ)

1. ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹೇಳಿದನು-ಹೇ ಸಂಜಯ! ಧರ್ಮ ಭೂಮಿಯಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಯುದ್ಧದ ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳ ನನ್ನವರು ಹಾಗೂ ಪಾಂಡುವಿನ ಪುತ್ರರು ಏನು ಮಾಡಿದರು?
2. ಸಂಜಯನು ಹೇಳಿದನು-ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ವ್ಯೂಹಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾದ ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದನು.
3. ಹೇ ಆಚಾರ್ಯರೇ! ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಶಿಷ್ಯ ದ್ರುಪದ ಪುತ್ರ ದೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನಿನಿಂದ ವ್ಯೂಹಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾದ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಈ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

4. ಈ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರಿಗೆ ಸಮಾನ ಶೂರರಾದ ಸಾತ್ಯಕಿ, ವಿರಾಟ,
5. ಮಹಾರಥಿಯಾದ ದ್ರುಪದ ರಾಜ, ಧೃಷ್ಟಕೇತು ಮತ್ತು ಚೇಕಿತಾನ ಹಾಗೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಕಾಶಿರಾಜ, ಪುರುಜಿತ್ತು, ಕುಂತಿಭೋಜ.
6. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶೈಬ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಯುಧಾಮನ್ಯು, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಉತ್ತಮೌಜ, ಸುಭದ್ರಾ ಪುತ್ರನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು ಹಾಗೂ ದ್ರೌಪದಿಯ ಐವರು ಪುತ್ರ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾರಥಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ.
7. ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಧಾನರಾದ ಯೋಧರನ್ನು ನೀವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಿರಿ, ತಮ್ಮ ಅರಿವಿಗಾಗಿ ನನ್ನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸೇನಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ.
8. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಾದ ತಾವು ಮತ್ತು ಪಿತಾಮಹ ಭೀಷ್ಮರು ಹಾಗೂ ಕರ್ಣ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮ ವಿಜಯೀ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು, ಅಂತೆಯೇ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ವಿಕರ್ಣ ಮತ್ತು ಸೋಮದತ್ತನ ಪುತ್ರನಾದ ಭೂರಿಶ್ರವ.
9. ನನಗೋಸ್ಕರ ಜೀವನದ ಆಸೆಯನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿರುವ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶೂರವೀರರು ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸುಸಜ್ಜಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ.
10. ಭೀಷ್ಮಪಿತಾಮಹರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ ನಮ್ಮ ಆ ಸೈನ್ಯವು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿದೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅಜೇಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಭೀಮನಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಇವರ ಸೈನ್ಯವು ಪರಿಮಿತ ಅರ್ಥಾತ್ ಗೆಲ್ಲಲು ಸುಗಮವಾಗಿದೆ.
11. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯೂಹದ್ವಾರಗಳ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತಾ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹರಾಗಿ ಭೀಷ್ಮಪಿತಾಮಹರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.
12. ಎಲೈ ಮಹಾರಾಜಾ! ಆನಂತರ ಕಪಿಧ್ವಜನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸಂಬಂಧಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ, ಆ ಶಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು,

13. ಹೃಷಿಕೇಶನಾದ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಹೇ ಅಚ್ಯುತನೇ! ನನ್ನ ರಥವನ್ನು ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸು.
14. ಇದಾದ ಬಳಿಕ ಪಾರ್ಥನು ಆ ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ದೊಡ್ಡಪು-ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಂದಿರನ್ನು, ಅಜ್ಜ-ಪುತ್ರಜ್ಜರನ್ನು, ಗುರುಗಳನ್ನು, ಸೋದರಮಾವಂದಿರನ್ನು, ಸಹೋದರರನ್ನು,
15. ಮಕ್ಕಳು-ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಮಾವಂದಿರನ್ನು ಮತ್ತು ಸಹೃದಯರನ್ನೂ ನೋಡಿದನು.
16. ಅಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಕುಂತೀಪುತ್ರ ಅರ್ಜುನನು ಅತ್ಯಂತ ಕರುಣಾಪರವಶನಾಗಿ ಶೋಕಿಸುತ್ತ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು.
17. ಅರ್ಜುನ ಹೇಳಿದನು-ಹೇ ಕೃಷ್ಣ! ಯುದ್ಧದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಈ ಸ್ವಜನ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ನೋಡಿ ನನ್ನ ಅಂಗಾಂಗಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ, ಮುಖವು ಒಣಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ, ಶರೀರ ರೋಮಾಂಚನವಾಗುತ್ತಿದೆ. (16ರ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಮತ್ತು 17)
18. ಕೈಯಿಂದ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸು ಜಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಿದೆ, ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಭ್ರಮಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ನಿಂತುಕೊಂಡಿರಲೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿಲ್ಲ.
19. ಹೇ ಕೇಶವ! ನನಗೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಪರೀತ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸ್ವಜನರನ್ನು ಕೊಂದು ಯಾವ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ.
20. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೇ ಮಾಧವ! ನಮ್ಮ ಬಾಂಧವರನ್ನು, ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ನಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ನಮ್ಮದೇ ಕುಟುಂಬದವರನ್ನು ಕೊಂದು ನಾವು ಹೇಗೆ ಸುಖಿಗಳಾಗುವೆವು?

**Srimad-Bhagavadgitha-1st Chapter-
Arjunavishadayoga (Sangraha)**

1. Dhrtarastra said : Sanjaya, gathered on the holy land of Kuruksetra, eager to fight, what did my sons and the sons of Pandu do?

2. Sanjaya said : At that time, seeing the army of the Pandavas drawn up for battle and approaching Dronacharya, King Duryodhana spoke the following words:
3. Behold, O Revered Master, the mighty army of the sons of Pandu arrayed for battle by your talented pupil, Dhrustadyumna, son of Drupada.
4. There are in this army, heroes wielding mighty bows and equal in military prowess to Bhima and Arjuna-Satyaki and Virata and the Maharathi (warrior chief) Drupada;
5. Dhrstaketu, Cekitana and the valiant King of Kasi, and Purujit, Kuntibhoja, and Saibya, the best of men, and mighty Yudhamanyu,
6. And valiant Uttamauja, Abhimanyu, the son of Subhadra, and the five sons of Draupadi-all of them Maharathis (warrior chiefs).
7. O best of Brahmanas, know them also who are the principal warriors on our side-the generals of my army. For your information I mention them.
8. Yourself and Bhishma and Karna and Krpa, who is ever victorious in battle; and even so Asvatthama, Vikarna and Bhurisrava (the son of Somadatta).
9. And there are many other heroes, equipped with various weapons and missiles, who have staked their lives for me, all skilled in warfare.

10. This army of ours, fully protected by Bhishma, is unconquerable; while that army of theirs, guarded in everyway by Bhima, is easy to conquer.
11. Therefore, stationed in your respective positions on all fronts, do you all guard Bhishma in particular on all sides.
12. Now, O lord of the earth, seeing your sons arrayed against him and when missiles were ready to be hurled,
13. Arjuna, who had the figure of Hanuman on the flag of his chariot, took up his bow and then addressed the following words to Sri Krishna; 'Krishna, place my chariot between the two armies.
14. Now Arjuna saw stationed there in both the armies his uncles, grand-uncles and teachers, even great grand-uncles, maternal uncles, brothers and cousins,
15. Sons and nephews, and grand-nephews, even so friends, fathers-in-law and well-wishes as well.
16. Arjuna said : Krishna, as I see these kinsmen arrayed for battle, my limbs give way,
17. and my mouth is getting parched; nay, a shiver runs through my body and hair stands on end.
18. The bow, Gandiva, slips from my hand and my skin too burns all over; my mind is whirling, as it were, and I can no longer hold myself steady.

19. And, Keshava, I see such omens of evil, nor do I see any good in killing my kinsmen in battle.
20. Therefore, Krishna, it does not behove us to kill our relations, the sons of Dhrtarastra. For, how can we be happy after killing our own kinsmen?

Bhagavadgeetha Notes

- 1) योद्धुं उत्सवः-युयुत्सवः ।
- 2) पाण्डवानाम् आनीकः-पाण्डवानीकः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 3) पाण्डोः पुत्राः-पाण्डुपुत्राः-षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
- 4) भीमः च अर्जुनः च - भीमार्जुनौ ।
- 5) नरेषु पुङ्गवः-नरपुङ्गवः-सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।
- 6) सुभद्रायाः अपत्यं पुमान्-सौभद्रः (अभिमन्युः) । द्रौपदेः अपत्यानि पुमांसः-द्रौपदेयाः (उपपाण्डवाः) ।
- 7) द्विजानां उत्तमः-द्विजोत्तमः । षष्ठी तत्पुरुषसमासः ।
- 8) युद्धे विशारदाः-युद्धविशारदाः-सप्तमीतत्पुरुष समासः ।
- 9) भीष्मेन अभिरक्षितम्-भीष्माभिक्षितम्-तृतीयातत्पुरुषसमासः
भीमेन अभिरक्षितम्-भीमाभिरक्षितम्-तृतीयातत्पुरुषसमासः ।
- 10) धृतराष्ट्रस्य अपत्यानि पुमांसः-धार्तराष्ट्राः ।
- 11) कपिः ध्वजेयस्यसः-कपिध्वजः-बहुव्रीहिसमासः ।
- 12) पृथायाः अपत्यं पुमान्पार्थः (अर्जुनः)
- 13) कुन्त्याः अपत्यं पुमान्कौन्तेयः (अर्जुनः) । शरेनसहितं-सशरं-
अव्ययीभाव समासः ।

ಭಾಗ-2

ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕಾವ್ಯ

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಾವ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶಾಲವಾದ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. 'ಕವೇಃ ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಕವಿ ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಕಾವ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಕೇಳಿ ಅಥವಾ ಓದಿ ಮಾತ್ರ ಆನಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ 'ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕೇಳುವುದು ಅಥವಾ ಓದುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ನೋಡಿ ಕೂಡ ಆನಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಭೇದವು 'ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ'. ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂಪೂಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧಗಳುಂಟು. ವೃತ್ತಬಂಧೋಜ್ಜಿತಂ ಗದ್ಯಮ್-ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷರ ಪಾದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಛಂದೋನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ರಚನೆಯು ಗದ್ಯ. ಪದ್ಯಂ ತತ್ರ ಚತುಷ್ಟದಮ್-ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರಚನೆಯು ಪದ್ಯ. ಗದ್ಯ-ಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಹಿತ-ಮಿತವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರವೇ ಚಂಪೂ- ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಯೀ ಕಾಚಿತ್ ಚಂಪೂರಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಕ ಮತ್ತು ಉಪರೂಪಕಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿವೆ.

ಪದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಖಂಡಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಕಗಳೆಂದು ಪುನಃ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಖಂಡಕಾವ್ಯ. ಬಿಡಿ ಪದ್ಯವು ಮುಕ್ತಕ. ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೇ ಆದಿಕವಿ, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವೇ ಆದಿಕಾವ್ಯ

ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿದ 'ಕವಿ'ಪದದ ವಿವರಣೆಗೆ ಭಾಜನರಾದವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಸ್ಥಾನ ಮಹರ್ಷಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ನಾರದಾದಿಮುನಿಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಸ್ವತಃ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ

ಕಂಡುಕೊಂಡರೋ, ಅದೇ ಶ್ರೀರಾಮನ ಜೀವನತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ವೇದವೇದ್ಯೇ ಪರೇ ಪುಂಸಿ ಜಾತೇ ದಶರಥಾತ್ಮಜೇ |

ವೇದಃ ಪ್ರಾಚೀತಸಾದಾಸೀತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರಾಮಾಯಣಾತ್ಮನಾ’ ||

ಎಂದರೆ, ‘ವೇದವೇದ್ಯನಾದ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನು ದಶರಥಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರಲು, ವಾಲ್ಮೀಕಿಮುನಿಗಳಿಂದ ವೇದವು ರಾಮಾಯಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು’ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಆದಿಕವಿವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮತ್ತು ಆದಿಕಾವ್ಯ ರಾಮಾಯಣದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮ-ವ್ಯಾಧಿ-ಜರಾ-ವಿಪತ್ತಿ-ಮರಣಾದಿ ಅನೇಕ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ಸಹೃದಯಿಯಾದ ಓದುಗನನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ ಆದಿಕಾವ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ.

ಅಂತೆಯೇ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮಹಾಭಾರತ ಪಂಚಮವೇದವೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಾದ ಕವಿಕುಲಗುರು-ಮಹರ್ಷಿ-ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಭಾರವಿಯ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ, ಮಾಘಮಹಾಕವಿಯ ಶಿಶುಪಾಲವಧ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿಯ ನೈಷಧಚರಿತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಆಲಂಕಾರಿಕರೂ ಇದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಮಗೆ ಇಂದು ದೊರಕುತ್ತಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾತಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮಾತ್ರ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವವರು ಶ್ರೀ ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲ-ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಮಹಾಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಬಹುದು.

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ-ಕಾರನಾದ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಮೊದಲಿಗನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈತನು ತಿಳಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷಣವು ಹೆಚ್ಚು ಸಮರ್ಪಕ ಅಥವಾ ಸ್ವಸಂಪೂರ್ಣ-ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायकः सुरः ।
सद्वंशः क्षत्रियो वापि धीरोदात्तगुणान्वितः ॥

एकवंशभवा भूपाः कुलजा बहवोऽपि वा ।
शृङ्गारवीरशान्तानामेकोऽङ्गीरस इष्यते ॥

अङ्गानि सर्वेऽपि रसाः सर्वे नाटकसन्धयः ।
इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद्वा सज्जनाश्रयम् ॥

चत्वारस्तस्य वर्गाः स्युस्तेष्वेकं च फलं भवेत् ।
आदौ नमस्क्रियाऽशीर्वा वस्तुनिर्देश एव वा ॥

क्वचिन्निन्दा खलादीनां सतां च गुणकीर्तनम् ।
एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः ॥

नातिस्वल्पा नातिदीर्घा सर्गा अष्टाधिका इह ।
नानावृत्तमयः कापि सर्गः कश्चन दृश्यते ॥

सर्गान्ते भाविसर्गस्य कथायाः सूचनं भवेत् ।
सन्ध्यासूर्येन्दुरजनीप्रदोषध्वान्तवासराः ॥

प्रातर्मध्याह्नमृगयाशैलर्तुवनसागराः ।
सम्भोगविप्रलम्भौ च मुनिस्वर्गपुराध्वराः ॥

रणप्रयाणोपयममन्त्रपुत्रोदयादयः ।
वर्णनीया यथायोगं साङ्गोपाङ्गा अमी इह ॥

कवेर्वृत्तस्य वा नाम्ना नायकस्येतरस्य वा ।
नामास्य सर्गोपादेयकथया सर्गनाम तु ॥

1. **ಸರ್ಗ** - ಸರ್ಗಬದ್ಧವಾದುದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ.
2. **ನಾಯಕ** - ಅದರಲ್ಲಿ ಧೀರೋದಾತ್ತ ಗುಣಾನ್ವಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯೋ ಅಥವಾ ಸದ್ವಂಶಪ್ರಸೂತನೋ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೋ ನಾಯಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಕುಲ ಪ್ರಸೂತರಾಗಿದ್ದು, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ರಾಜರೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನಾಯಕರಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಉದಾ:ರಘುವಂಶ.
3. **ರಸ** - ಶೃಂಗಾರ, ವೀರ ಮತ್ತು ಶಾಂತರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನರಸಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರಸಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ನಾಟಕ ಸಂಧಿಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.
4. **ಕಥಾವಸ್ತು** - ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಇತರ ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತದ್ದಾಗಿರಬಹುದು.
5. **ಚತುರ್ವರ್ಗ** - ಇದರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವರ್ಗಗಳೂ ಬಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಫಲವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
6. **ಮಂಗಳ** - ಆದಿಯಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ, ಆಶೀರ್ವಚನ, ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇರುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟರ ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಕೀರ್ತನೆ ಇರುತ್ತವೆ.
7. **ವೃತ್ತ** - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗವು ಏಕವಿಧವಾದ ವೃತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ನಾನಾ ವೃತ್ತಮಯವಾದ (ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ) ಒಂದು ಸರ್ಗವೂ ಇರಬಹುದು.
8. **ಶ್ಲೋಕಸಂಖ್ಯೆ** - ಅತಿಸಂಕ್ಷೇಪವೂ ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ ಆಗಿರದ, ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು.
9. **ಭವಿಷ್ಯವಿಷಯಸೂಚನೆ** - ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಸರ್ಗದ ಕಥೆಯ (ವಿಷಯದ) ಸೂಚನೆಯಿರಬೇಕು.

10. **ವರ್ಣನೆ** - ಸಂಧ್ಯೆ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ರಜನಿ, ಪ್ರದೋಷ, ಕತ್ತಲೆ, ಹಗಲು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಬೇಟೆ, ಬೆಟ್ಟ, ಋತುಗಳು, ವನ, ಸಾಗರ, ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ, ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ, ಮುನಿ, ಸ್ವರ್ಗ, ಪುರ, ಮಾರ್ಗ, ಯುದ್ಧ, ಪ್ರಯಾಣ, ವಿವಾಹ, ಮಂತ್ರ, ಪುತ್ರೋದಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.
11. **ಕಾವ್ಯನಾಮ** - ಕವಿ, ಇತಿವೃತ್ತ, ನಾಯಕ ಅಥವಾ ಇತರ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರ ಹೆಸರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು.
12. **ಸರ್ಗನಾಮ** - ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉಪಾದೇಯವಾದ ಕಥೆಯಿಂದ ಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು. ಉದಾ: ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಮೂರನೇ ಸರ್ಗಕ್ಕೆ "ಮದನದಾಹ" ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು

1. **ರಘುವಂಶವಾ** : ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ರಘುವಂಶವು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ. 19 ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ 1654 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ 29 ರಾಜರ ಚರಿತ್ರವರ್ಣನೆಯುಳ್ಳ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ವರ್ಣನೆಯೂ ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಎಳೆಯಲ್ಲಿ ಪೋಷಿಸಿದ ವಿವಿಧಮಣಿಗಳಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ದಿವ್ಯಹಾರವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಶೈಲಿ ಲಲಿತ, ಭಾಷೆ ಸುಲಭ, ವರ್ಣನೆಗಳು ಮನೋಹರ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಥಮಾಭ್ಯಾಸಿಗಳು ಮೊದಲು ರಘುವಂಶವನ್ನು ಓದುವ ಪರಿಪಾಠ ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ.

ಕವಿತಾಕಾಮಿನೀವಿಲಾಸ, ಕವಿಕುಲಗುರು ಎಂಬ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ ಈ ರಘುವಂಶ. ಅವನಿಗೆ ಇಡೀ ಭರತಖಂಡದ ಸಮಗ್ರವಾದ ಪರಿಚಯವಿತ್ತೆಂದು ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಚೇತೋಹಾರಿಯಾದ ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ನೇಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. ರಘುವಂಶದ ಮೊದಲನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಘುವಂಶದ ರಾಜರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾಜಧರ್ಮದ

ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜರ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮಧುರಬಾಂಧವ್ಯದ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ರಘುವಂಶವು ಮಹಾಕವಿಕಾಳಿದಾಸನ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇದರ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಭಾರತೀಯ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು, ಉಜ್ವಲಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಘುವಂಶಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 33 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಜೀವಿನೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಮಲ್ಲಿನಾಥನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಅವನು ಹೀಗೆ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾಲಿದಾಸಗಿರಾಂ ಸಾರಂ ಕಾಲಿದಾಸಃ ಸರಸ್ವತೀ |

ಚತುರ್ಮುಖೋಽಥವಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿದುಃ ನಾನ್ಯೆ ತು ಮಾದೃಶಾಃ ||

ಕಾಳಿದಾಸನ ಶೈಲಿಯನ್ನು 'ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್ : ಇದು ಕಾಳಿದಾಸನ ಮತ್ತೊಂದು ಕೃತಿ. ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ (ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಕೇವಲ ಏಳು ಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಮಿಕ್ಕಸರ್ಗಗಳು ಅವನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ) ಈ ಕೃತಿಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಅಧರ್ಮದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಜಯವೇ ಆಗಿದೆ. ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು 'ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರಿಗೆ ಜನಸುವ ಪುತ್ರನಿಂದ ತಾರಕಾಸುರನ ವಧೆಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ' ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಮನ್ಮಥನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗದ ಪ್ರಯತ್ನ, ಶಿವನಿಂದ ಮನ್ಮಥನ ದಹನ, ಪಾರ್ವತಿಯ ತಪಸ್ಸು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿವಾಹ, ಕುಮಾರಜನನ ಮತ್ತು ತಾರಕಾಸುರವಧೆ - ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ.

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರವೇ ಪ್ರಧಾನ ರಸ. ಕರುಣ ಮತ್ತು ವೀರರಸಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿನ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ.

सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन ।

सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಚ್ಚಾರಿಣಿ ಪಲ್ಲವಿನಿ ಲತೇವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಪುಮಾನಿತ್ಯನಾಸ್ಥೈಷಾ ವೃತ್ತं हि महितं सताम् ಮತ್ತು ಶರೀರಮಾद्यं खलु धर्मसाधनम् ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ 37 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿರುವುದು ಈ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ.

3. ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯಮ್ : ಭಾರವಿಯ ಏಕೈಕ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಇವನ ಮರಿಮಗನೇ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಕವಿಯಾದ ದಂಡಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 18 ಸರ್ಗಗಳಿವೆ. ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವಾಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಜುನನು ಶಿವನೊಡನೆ ಸೆಣೆಸಿದ ಪ್ರಸಂಗವು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜನೀತಿ, ಹಿಮಾಲಯದ ವರ್ಣನೆ, ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರ ಜಲವಿಹಾರ, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ, ಚಂದ್ರೋದಯ, ಶರದೃತುವಿನ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಮೂಕನೆಂಬ ದಾನವ ಕಾಡುಹಂದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಶಿವನು ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬರುವುದು ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರ ಬಾಣಗಳೂ ಹಂದಿಗೆ ತಾಗಲು, ಹಂದಿಯು ಮೃತವಾಗಲು, ಶಿವ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಲ್ಲಿ 'ತನ್ನ ಬಾಣದಿಂದಲೇ ಹಂದಿಯು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ವಾದವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಸೆಣೆಸಾಟ, ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಇದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕಥೆ.

सहसा विदधीत न क्रियाम्, हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः
 ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳು ಸುಭಾಷಿತಗಳಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ರಮಣೀಯವಾಗಿವೆ.
 ಅಲ್ಲದೇ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳೂ ಏಕಾಕ್ಷರಿಗಳೂ,
 ದ್ವಕ್ಷರಿಗಳೂ, ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯಗಳೂ, ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೂ,
 ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೂ ಓದ ಬಹುದಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇವನ
 ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ. ಉದಾ-

न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु ।
 नुन्नोऽनुन्नो ननुन्नेनो नानेना नुन्ननुन्ननुत् ॥

ಇವನ ವರ್ಣನಾಚಾತುರ್ಯ, ಆಲೋಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಇವನಿಗೆ
 ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಾ ಭಾರವಿಗಿರಿಸಿ, ವಿಮರ್ದವ್ಯಕ್ತಸೌರಭ್ಯಾ ಭಾರತೀ ಭಾರವೇ ಕವಿಃ ಮತ್ತು
 ಭಾರವೇರರ್ಥಗೌರವಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಓದಿ
 ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಸಹಾಯವು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
 ಕಾವ್ಯ ವಿಮರ್ಶಕರು ಇವನ ಶೈಲಿಯನ್ನು 'ನಾರಿಕೇಲಪಾಕ'ವೆಂದು
 ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

4. ಶಿಶುಪಾಲವಧವ್- ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃ ಮಾರ್ಘ. ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನೂ, ಅರ್ಥಗೌರವದಲ್ಲಿ
 ಭಾರವಿಯನ್ನೂ, ಪದಲಾಲಿತದಲ್ಲಿ ದಂಡಿಯನ್ನೂ ಹೋಲುವ ಇವನ
 ವರ್ಣನಾಚಾತುರ್ಯ ಇವನಿಗೆ 'ಮಾಘೇ ಸಂತಿ ತ್ರಯೋ ಗುಣಾಃ' ಎಂಬ
 ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ,

तावत् भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः ।
 उदिते तु पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव ॥

ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಭಾರವಿಗಿಂತಲೂ ಮಾರ್ಘನನ್ನು ಸಮರ್ಥಕವಿಯೆಂದು
 ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಷ್ಟತ್ತು ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಶುಪಾಲವಧೆಯು ಮಾರ್ಘಕವಿಯ
 ಏಕೈಕ ಕೃತಿ. ಮಹಾಭಾರತದ ಸಭಾಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ

ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಪೂಜೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದಾಗ ಚೇದಿರಾಜ್ಯದ ರಾಜನಾದ ಶಿಶುಪಾಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಹತನಾಗುವ ಕಥೆಯೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇವನ ಪದ ಸಂಪತ್ತಷ್ಟಿತ್ತೆಂದರೆ ನವಸರ್ಗಗತೇ ಮಾಘೇ ನವಶಬ್ದೋ ನ ವಿद्यತೇ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ ಇವನ ಕಾವ್ಯ.

5. ನೈಷಧೀಯಚರಿತಮ್ : ನೈಷಧಂ ವಿಧ್ವದೈಷಧಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ನೈಷಧಕಾವ್ಯವು ವಿದ್ವಜ್ಜನಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಯ-ಮೀಮಾಂಸ-ಜೋತಿಷ್ಯ -ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿಕೊಂಡವರೇ ಇದನ್ನು ಓದಿ ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಇದನ್ನು ಓದಿದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. 22 ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದವನು ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ಮಹಾರಾಜನಾದ ಜಯಚಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಹರ್ಷಕವಿ. ಯೋಗಿಯೊಬ್ಬನಿಂದ 'ಚಿಂತಾಮಣಿ' ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಕಲವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದ ಹರ್ಷಕವಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವನು ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿ, ನವಶಾಸಕಚರಿತ, ಅರ್ಣವವರ್ಣನಮ್ ಮತ್ತು ಶಿವಭಕ್ತಿಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂಬ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಈ ನೈಷಧ ಕಾವ್ಯವು 60ರಿಂದ 120 ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ನಮಗೆ ಲಭ್ಯವಿರುವುದು ಕೇವಲ 22 ಸರ್ಗಗಳು ಮಾತ್ರ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಷಧದ ರಾಜನಾದ ನಳ ಮತ್ತು ವಿದರ್ಭದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ದಮಯಂತಿಯ ಪ್ರೇಮ, ಹಂಸದ ಮೂಲಕ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂದೇಶ, ದಮಯಂತಿಯ ಸ್ವಯಂವರದ ಘೋಷಣೆ, ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಆಗಮನ, ಪಂಚನಳರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಳನನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ, ನಳದಮಯಂತಿಯರ ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ನಳನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲಿಯು ಪ್ರವೇಶ- ಇವುಗಳು 22 ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. उदिते नैषधे काव्ये क्व माघः क्व च भारविः ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಭಾರವಿ ಮತ್ತು ಮಾಘಕವಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ.

Sanskrita-Padyakavya

In the classical Sanskrita language, the word kaavya is used in a very wide sense. Etymologically, it is said 'कवेः कर्म काव्यम्' Kaavya-s are of two types: Those that are read and enjoyed as they are recited or read is the first type and called श्रव्यकाव्य Shravayakaavya-(lit. the kaavya that is heard). The second one is the one which is perceived/seen, (enjoyed with the eyes and the ears). दृश्यकाव्यम् (Drushyakaavya), wherein the entire poem is enacted(dramas) नाटकानि. Drushyakaavya-s are further broadly categorised into Rupaka रूपक and Uparupaka उपरूपक | The shravayakaavya-s are again of three types-Gadya-prose, Padya-poetry and Champu-an admixture of both verse and prose. In the prose form of a composition, there is no restriction on the number of lines. However, poetry lays down rules on the number of letters in each line and states that four lines of equal length shall form a poem.

Padyakaavya-s are again classified as Mahakaavya (generally translated as epic-poem), Khandakaavya and Mukataka. Mahakavya-s are generally lengthy works. Khandakaavya-s are smaller in size. Still smaller poems of about 3 to 4 stanzas or a single poem complete in itself, is called a Mukataka. मुक्तक Subhashita-s can be classified as Mukataka.

When we look into the annals of history in the light of the definition of the Kavi (as laid down by Acharya Shankara), Maharshi Valmiki is second to none. Deep-rooted in penance, he saw the effulgent Primordial Paramatma, praised by sages like Narada and the incarnation of that (Paramatma, who is praised to be in the form of Light) Light as Sri Rama and chose to compose the exploits of the divine being Rama, in his work Srimad Ramayana.

A verse extols this work by saying, “When the Primordial Purusha incarnated as Son of Dasharatha, the Vedas through the (literary) work of Valmiki, assumed the form of Ramayana”.

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।

वेदः प्राचेतसादासीत् साक्षात् रामायणात्मना ॥

This is praise enough for the First Poem and the First Poet of the language. (आदिकाव्यम्-आदकविः) The devout, rooted in the culture of this Bharata, even today, hold that the recitation of the Adi Kaavya shall bring them relief from the cycle of birth -the sufferings of age- death- and rebirth and every other impediment to happiness, peace and lead to the ultimate goal of life, Moksha (emancipation from the cycle of births and deaths).

The Mahabharata, composed by Vyasa Maharshi is called the fifth Veda (भारतं पञ्चमो वेदः).

Mahaakaavya

Raghuvamsham and Kumara sambhavam, both composed by (Kavikulaguru-the preceptor amongst the Kavis,) Kalidasa, **Kirataarjuniyam** of Bharavi, **Shishupalavadham** of Magha and the **Naishadhiyacharitam** of Sriharsha, are well-known and are considered the five greatest Mahaakaavya-s of Samskrit literature.

There are of course many Mahaakaavya-s in Sanskrit language. All the authorities of works in poetics have tried to define the requisites of a Mahaakaavya. But, the definitions generally, seem to have been defined based on the features present in the five Mahaakaavya-s. We also have many a poem, which may not confirm to these rules too. Readers may refer to the book Mahaakaavyalakshana of T.V. Venkatachala Shastri, for a more detailed discussion on this topic.

Characteristics of a Mahaakaavya

Vishwanatha, has laid down the following in his work on poetics called the Saahitya Darpana. The characteristics or the requisites, he gives is more comprehensive and hence given below. The following are the characteristics of a Mahaakaavya:

1. **Sarga** - A Mahaakaavya should be divided into chapters called सर्ग-s or cantos.
2. **Hero** - The hero should be either a divine personage or Kshatriya or noble descent and

possessed of the qualities of the धीरोदात्त Hero. This is when the poem is concerned with the description of the life of a single hero (as in the शिशुपालवधम् or the विक्रमाङ्कदेवचरितम्; if like, Raghuvamsha, it has for its theme, a number of heroes, then they should all be Kshatriya princes sprung from the same race and the pure descent.

3. **Rasa** - The prominent sentiment (Rasa) should be either शृङ्गार, वीर or शान्त others being introduced as accessories.
4. **Plot** - The subject-matter should be arranged as in a नाटक with the necessary changes. The plot may be historical or may have, for its subject matter, the glorious deeds of the good and the virtuous.
5. **The four Vargas** - The object of such compositions should be the attainment of the four aims of human pursuit (the four पुरुषार्थ—s like Dharma, Artha, Kama and Moksha), i.e., they should be written in such a way that their study would point out the means of attaining them.
6. **Mangala** - It should open with a verse or verses expressive of a salutation to a deity or a blessing conferred on the readers of a deity or a hinting of the subject matter; These may sometimes be followed by censure of the vile

and praise of the good (as in the विक्रमाङ्कदेवचरितम्).

7. **No. of Sargas** - A Mahaakaavya should be divided into Sarga-s not less than eight, which should be neither too long nor too short.
8. **Prosody** - They should be composed in the same metre (छन्दस्) which should change only at the end; sometimes (as a variety), a Sarga may contain different types of metres.
9. **Synopsis of the future story** - The contents of the next canto should be indicated at the end of the preceding one.
10. **Descriptions** - It should describe, at length, twilight, the rise of the sun and the moon, the night, the evening darkness, the day, morning, noon, hunting, mountains, seasons, forests, oceans, the pangs of union and separation of lovers, sages, heaven, cities, sacrifices, battles, invasions, marriages, advice, the birth of a son etc.
11. **Title** - It should be named after the poet or the plot or the hero or some other significant character.
12. **Subtitles** - Each sarga should be named in accordance with its own contents. E.g. the third canto of Kumarasambhava is named Madanadaaha.

The Famous Five Mahaakaavya-s

1. Raghuvamsham - Kalidasa

The Raghuvamsha of Kalidasa is one of the Panchamahaakaavya-s. It contains nineteen cantos with 1654 shloka-s. It opens with the benedictions saluting Shiva and Parvathi. (वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये । जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥). It describes the lives of the kings of solar dynasty (सूर्यवंश) commencing from Vaivaswatha Manu and ending with Agnivarna covering about twenty nine kings of whom Dilipa, Raghu, Aja, Dasharatha, Sri Rama, Kusha and Athithi are important. Though the title of the poem goes after Raghu, yet the central figure can be deemed as Sri Rama in as much as six to seven cantos are devoted to him. It contains all the characteristics of a Mahakavya. It describes the life of Dilipa, his propitiation of Nandini, the celestial cow Kamadhenu, birth of Raghu, his exploits, when he conquers the quarters by marching against Huns etc., Indumathi's swayamvara, Aja's marriage with her, birth of Dasharatha, death of Indumathi, Aja's lamentation Dasharatha's hunting game in the spring season, its description, the adventures of Rama, the great battle between Rama and Ravana, restoration of Sita to Rama, his consecration, birth of Lava and Kusha- all go to make it a Mahakavya. The author uses the opportunity of the return journey of Rama from Lanka to describe several cities, mountains,

rivers etc. Raghu-digvijaya gives us a glimpse into some historical elements embedded in the work. Raghu conquers kings in the south and the north India, advances against the Persians and the Yavanas. He overthrows the Hunas and the Kambhojas and subdues Kamarupa. In canto XVI, Kusha, Rama's son reigns at Kushavati. In a dream, Ayodhya appears to him in the guise of women whose husband is far away, reproves him with her fallen condition and asks him to return. Kusha obeys and Ayodhya becomes once again glorious. With the text that is available, the work ends with canto XIX with uncertainty about successors of Agnivarna, the most voluptuous king who died a premature death due to licentious life led by him. This tragic end has given rise to the surmise that there were more cantos of Raghuvamsha.

There are about 33 commentaries on Raghuvamsha. Of them, the Sanjeevini vyakhyana of Mallinatha of about 14th century A.D. is very famous. He brings out the greatness of Kalidasa thus-

कालिदासगिरां सारं कालिदासः सरस्वती ।

चतुर्मुखोऽथवा साक्षाद्विदुः नान्ये तु मादृशाः ॥

He terms the style of Kalidasa as द्राक्षापाक ।

2. Kumarasambhavam - Kalidasa

This is the first of the two Mahakavyas of Kalidasa. The theme of this work is the triumph of

the virtue over the evil. Taraka was a demon who terrorised the Gods. He was destined to die at the hands of the son of Shiva and Parvathi. Shiva, dejected at the death of his wife सती, engaged himself in performing severe penance, Manmatha's attempts to disengage Shiva with his Sammohana arrow but Shiva opened his third eye and burnt him into ashes. Cupid's wife lamented the loss of her husband but she was assured by a body-less voice that after Shiva married Parvathi, Manmatha would get back his life. Shiva went to another region to perform penance. Parvathi performed severe penance, won the love of Shiva and married him. The impatient gods sent Agni who took the form of a pigeon, to the vicinity of Shiva and Parvathi. The result was that the luster of Shiva had to be borne by Agni. When Agni deposited it into the river Ganga, she transferred it to the six Krittikas who had gone there to bathe. They placed it out over Sharavana(reeds) when it grew into a child namely Kumara, the War-God. Shiva and Parvathi took the child. Within a span of six days, Kumara attained mastery over the use of arms, led the army of Gods and killed the demon Taraka with his lance, to the joy of the Gods. However, there is a controversy as to whether cantos 9 to 17 genuinely belong to Kalidasa as most of the manuscripts contain, the cantos 1 to 8 only. While many scholars like Jacobi, weber, Winternitz, Keith, De etc. consider the first eight cantos genuine, scholars like S.P. Pandith, R.D.Karmarkar, Prof.

SuryaKanth, etc. argue that the cantos 9-17 are also of Kalidasa. However, Prof. N.R. Subbanna, who has collected several citations of Kalidasa from various works, asserts that he has pursued a large number of works on poetics and dramaturgy not previously known and that he has not come across a single citation from cantos 9 -17. Hence he concludes that the genuine work of Kalidasa stops with 8th canto. (vide "Kalidasa citations" by prof. N.R. Subbanna, published in 1973 by M/s Meharchand Lachmandas, Delhi, pp. 235 to 241).

Kumarasambhava conforms to the characteristics of a Mahaakaavya. It has for its theme, the doings of Shiva who is a deity. The Predominant sentiment is शृङ्गार though करुण is introduced as an accessory. It is named after the chief incident viz. birth of Kumara, the subject of the next canto is indicated towards the close of the previous one. For example, wedding of Shiva and Parvathi is indicated at the end of canto VI. The metre changes at the end of each canto. Mountain Himalaya is described in canto I, Season in canto III, and marriage in canto VII. Each canto is named after the most important event described in it. For example, III canto is called Madanadaaha. Thus, the work conforms to the characteristics of a Mahakavya. The descriptive element in Kumarasambhava has made its author a master poet. The matchless beauty of Parvathi has been described thus-

सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवंशितेन ।
सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षायेव ॥

“The Creator created her with efforts as though with a desire to see all beauties in a single place by placing all standards of comparison (like the moon, lotus etc), in their appropriate places”. Parvathi was like a moving creeper-सञ्चारिणी पल्लविनी लतेव । The consent of Parvathi to marry Shiva has been expressed beautifully when the sages talk to Himavan about her marriage in the following lines:

एवं वादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी ।
लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती ॥

“Even as the celestial sage spoke thus, Parvathi who was standing by the side of her father, counted as it were, the petals of the lotus”. There are several general statements like – स्त्रीपुमानित्यनास्थैषा वृत्तं हि महितं सताम् । “There is no discrimination like one is a women and another is a man. It is the character that deserves to be honored”. शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् The first and the most essential means of achieving Dharma is to have a well-developed body” are to be found in abundance in the work.

The story of Kumarasambhavam is to be found in Ramayana, Mahabharatha, Brahmapurana, Kalikapurana, Shivapurana, Sourapurana, Skandapurana and Matsyapurana. Kalidasa might

have drawn the theme of Kumarasambhava from any one of these ancient sources but he has treated the subject most originally. The work has got as many as 37 commentaries. One Sitarama has written on all the 17 cantos, giving the same name “ Sanjevini” while Mallinatha has stopped at the 8th canto.

3. Kiratarjuniyam - Bharavi

Bharavi is the illustrious author of this great Mahakavya. His name is mentioned along with that of Kalidasa in the Aihole inscription of Pulikeshin the II dated 634 A.D. His name is cited in Kaashikaavruthi of about 650 A.D. According to Avantisudarikathaa, he was invited by Simhavishnu, the Pallava king of Kanchi who ruled between 575 A.D. and 600 A.D. Durvinita of about 620 A.D. is said to have written a Commentary on the 15 cantos of Kiratarjuniya. Hence, Bharavi may be assigned to about 6th century A.D.

According to Avantisudarikathaa, Bharavi’s original name was Damodara and that he was one of the sons of Narayanaswamy of Kaushika gotra. He got the name Bharavi, being a great genius. Dandin, according to this legend, is the great grandson of Bharavi. One more legend eulogises his famous verse सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्। वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥ as having saved a king from committing the mistake of killing his own wife and son.

His Kiratarjuniya is the only work known to us. It is a Mahakavya in 18 cantos based on an incident from the Vanaparva of Mahabharatha. It describes the fight between Arjuna and Shiva and Arjuna's victory in securing the Pashupata weapon from Shiva. A secret envoy sent by Dharmaraja brings the news that Duryodhana is fast gaining popularity by his virtuous deeds. Draupadi taunts Yudhistira and urges for immediate war. Bhima supports her cause. While Dharmaraja is unwilling to break the vow, Vyasa appears on the scene and advises that Arjuna should seek the divine aid to seek celestial arms. Arjuna is led to Indrakeela, in the Himalayas. This gives an opportunity to the poet to describe the Himalayas, the bathing of the Apsarasas, the sun-set, the raising moon, a brilliant picture of the autumn and a host of other things. The Demon Muka appears as a boar and both Arjuna and Shiva disguised as a Kirata shoot their arrow and kill the boar. Both claim the merit which results in a fierce battle. They also engage in wrestling and when Arjuna is almost subdued, Shiva reveals his true form, Arjuna praises Him and gets the celestial weapon पाशुपतास्त्र.

Encomiums are heaped upon Bharavi. His poem displays a vigor of thought and language. A verse from Saduktikarnamruta says that his words possess a natural grace—प्रकृतिमधुरा भारविगिरः ।

The tradition endows Bharavi with अर्थगौरवम् (depth of meaning) in 'भारवेरर्थगौरवम्' । Gangadevi

says विमर्दव्यक्तसौरभ्या भारती भारवेः कवेः । “the words of Bharavi unfold fragrance when perused in depth”. The work exhibits the sound knowledge of Bharavi in Science of Polity. General statements like हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः, सहसा विदधीत न क्रियाम् have made the work more charming. Despite these laurels, Bharavi has given himself to the temptation of verbal feats. The XV canto contains Chitrabandhas. One sloka has got all the four lines identical while another gives three senses and still another sloka can be read backwards and forwards unchanged. The following sloka contains only the consonant ‘न’ with final ‘त’.

न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु ।
नुन्नोऽनुन्नो ननुन्नेनो नानेना नुन्ननुन्ननुत् ॥

Written to the taste of the scholars of his time, the work requires the help of a commentary to understand it. That is why Mallinatha calls Bharavi’s style नारिकेलपाकः ।

4. Shishupalavadham : Magha

Combining in him the splendour of similes of Kalidasa, depth of meaning of Bharavi and the grace of words of Dandin, Magha, the author of Shishupalavadha is one of the most popular poets we have ever come across in Sanskrit literature. From the verses that describe the genealogy of the poet at the end of his Kavya, we learn that Magha

was the son of Dattaka and the grandson of Suprabhaddeva, minister of a king by name Varmalata. An inscription from Vasantagarh dated 625 A.D. bears the name of Varmalata. Nagananda of SriHarsha of 606 A.D. and 648 A.D. is cited in Shishupalavadha. Vamana of 8th century A.D. Rajashekara of Kavyamimamsa of about 9th century A.D. , Anandavardhana of 9th century A.D. mention Magha. Bharavi was the Model of Magha. A traditional verse says that the advent of Magha relegated Bharavi to the background (तावत् भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः । उदिते तु पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव॥) Hence his date could be placed in the latter half of the 7th century A.D.

Shishupalavadha is the only work of Magha that has come down to us. It has got 20 cantos and it is one of the Panchamahakavyas. It is based on an episode in Sabhaparva of Mahabharata. In the Rajasuyayaga performed by Dharmaraja, Krishna is offered the Agrapuja as suggested by Bhishma. Shishupala, the king of Chedi raises bitter protest. A fight ensues and Shishupala is slain by Krishna . A perusal of the work shows that the author uses the first two cantos to exhibit his knowledge in the science of polity. In the V canto, he describes the seasons. Other characteristics like the description of water-sports, twilight, the sun-set, the moon-rise, drinking, joys of love are seen as in Bharavi. In the XIII canto, Krishna enters Indraprastha and the poet, as in Ashwagosh and Kalidasa describes the

feelings of women who crowd to see him. Throughout the poem, Magha shows his profound learning. His vocabulary is so rich that a saying goes that after reading nine cantos of Magha, there will be no new word to learn नवसर्गते माघे नवशब्दो न विद्यते । A particular description has earned Magha the title 'घण्टामाघ' He compares the sun and the moon on both the horizons to the bells suspended from the back of an elephant उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् । वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरितवारणेन्द्रलीलाम् । He had regard for Buddhism as evidenced from his comparison of Hari to Bodhisattva and the allies of Shishupala to hosts of Maara or the Satan of the Buddhist legend. His poetic fancies, homely similes, general statements and high thoughts have made him a great post- Kalidasan epic poet.

5. Naishadhiyacharitam: Sri Harsha

Naishadhiyacharita, also called Naishadhacarita is a Mahakavya in 22 cantos written by SriHarsha, a protege of Jayachandra of Kanouj. From the verses at the end of Naishadhacharita, we learn that SriHarsha was the son of Sri Heera(pandita) and Mamalladevi and that he was honoured by the king Jayantha chandra or Jayachandra of Kanyakubja. (ताम्बूलद्वयमासनं च लभते यः कान्यकुब्जेश्वरात्) Rajashekara who composed Prabandhakosha in 1348 A.D. gives an account of

SriHarsha. SriHarsha was favored with Chintamanimantra by a sage and with its help, he attained the summit of learning. He came again to the royal court and was received with honour. SriHarsha must have flourished in the latter half of the 12th century A.D. Besides Naishadha, SriHarsha is said to have written other works like Vijayaprashasti, Navashasankacharita, Arnavavarnam and Shivabhaktisiddhi.

Naishadhacharita is one of the panchamahakavyas widely read in India. It describes the story of Nala, king of Nishadha, his love for Damayanthi, the princess of Vidharbha, his message through swan, the arrival of Dikpaalas, the marriage after swayamvara and sojourn of the lovers at the royal abode. The extant work contains 22 cantos while tradition carries it further to the length of 60 or 120 cantos. The poem as it is available, stops with the marriage of Nala and Damayanthi and Kali entering the capital of Nala.

Sri Harsha was a logician and a philosopher too. His work reflects his many-sided learning. The reader cannot approach the poem with confidence and he has necessarily to resort to a commentary. Hence, the saying नैषधं विद्वदौषधम्-Naishadha is a veritable tonic to scholars. The saying उदिते नैषधे काव्ये क्व माघः क्व च भारविः shows that SriHarsha has superseded Magha and Bharavi.

Scheme of Examination

Unit 1

1. MCQs (To be answered in Samskrutam only)
(10 of 10)	10X1=10
2. Essay type questions (2 of 3)	2X8=16
3. Short Notes (1 of 3)	1X5=5
4. Translation and explanation of
shlokas (4 of 6)	4X3=12
5. Annotations (4 of 6)	4X3=12

Unit 2

6. Short Notes (2 of 4)	2X5=10
7. Translation from Samskrutam to
Kannada/English	05
8. Comprehension passage in Samskrutam
(To be answered in Samskrutam only)	10

80

Internal assessment 20

Total 100

* * *